

# OUD HOORN

KWARTAALBLAD VAN DE VERENIGING OUD HOORN

16e jaargang nr. 3, 15 september 1994



*Geschilderd portret van Theodorus Velius, een van de beroemdste Hoornse artsen.  
Collectie Westfries Museum.*

*In dit nummer:*

- Hoornse zorg voor de volksgezondheid in 16e en 17e eeuw
- Mobilisatie 1939: Garnizoen terug in Hoorn
- VOC-vlees met een luchtje ■ Unieke foto bouw 't Rooie Dorp na 80 jaar terug in Hoorn

**COLOFON:**

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Hoorn.

Losse nummers, voorzover voorradig verkrijgbaar tegen betaling van f 5,— per stuk voor leden en f 7,50 voor niet-leden bij het verspreidingsadres.

**Bestuur:**

A. de Graaf, vice-voorzitter  
A.G.F. van Weel, secretaris  
Mw. P. van Leeuwen, tweede secretaris  
W.L. van der Waal, penningmeester  
L.P.M. Hoogeveen, archivaris  
A. Boezaard  
L.J. Faber  
mw. L. Rensema-Brevet  
J. Rietvink

**Secretariaat:**

Postbus 346, 1620 AH HOORN

**Contributie Oud Hoorn:**

minimaal f 25,— per jaar, inclusief toezending van het kwartaalblad.

Lidmaatschap voor het leven door:

- a. een éénmalige bijdrage van minimaal f 700,—, indien het lid 45 jaar of ouder is, of door:
- b. een éénmalige bijdrage van minimaal f 500,—, indien het lid 55 jaar of ouder is.

Giro 21 44 888 t.n.v.

Penningmeester Ver. Oud Hoorn,  
Postbus 346, 1620 AH HOORN

**Redactiecommissie:**

L.P.M. Hoogeveen,  
H.A. Lansdaal, H.W. Saaltink,  
Femke Uiterwijk

**Redactie-adres:**

H.A. Lansdaal, Eikstraat 30,  
1623 LT Hoorn

**Voor informatie over het kwartaalblad en de vereniging:**

F. Uiterwijk, Grote Oost 98  
1621 BZ HOORN, tel. 02290 - 1 02 20

**Ereleden:**

Mr. Dr. B. Canneman,  
oud-burgemeester †  
H. Krijgsman, oud-bestuurslid †  
C. Kuppens, oud-administrateur †  
D. Breebaart, oud-voorzitter  
Stichting Stadsherstel Hoorn  
Drs. H.M. van den Berg,  
kunsthistorica  
J.L.N. Dijkstra, oud-redactielid †  
J.M. Baltus †

**Copyright:**

Gehele of gedeeltelijke overname van teksten en/of illustraties uit dit blad is alleen toegestaan na toestemming van de auteur of de redactie van Oud Hoorn.

**Drukker van dit blad:**

Drukkerij West-Friesland/Edecea BV,  
Protonweg 32, Hoorn  
Postbus 7, 1620 AA Hoorn

# Oud Hoorn

Opgericht 7 juni 1917.

Artikel 2 der statuten, goedgekeurd door de algemene ledenvergadering van 25 november 1989 en vastgesteld bij notariële akte van 12 februari 1990: "De vereniging stelt zich ten doel het behouden van de schoonheid en het in herinnering houden van het verleden van de stad Hoorn, een en ander in de ruimste zin".

**INHOUD**

Volksgezondheid in 16e en 17e eeuw.....	75
Bestuursmededelingen.....	79
Brieven van lezers.....	82
Mobilisatie 1939: Soldaten terug in Hoorn.....	83
Unieke foto 't Rooie dorp.....	87
VOC-vlees met een luchtje.....	88
De waardevolle harmonie van oude binnensteden.....	91
Stadsbeeld-restauraties-wijzigingen-verval.....	94
Men vraagt ons.....	97
Het 17e en 18e eeuwse zeemanslied.....	102
Kent u Hoorn ook zo?.....	103
Vereniging Open Monumenten.....	106
Hoe Hoorn veranderde.....	108

**Bij de voorplaat:**

Kroniekschrijver Theodorus Velius (1572-1630) als geneesheer. Hij heeft ook veel betekend voor de volksgezondheid in zijn tijd.  
Zie artikel op pagina 75.

**Foto's en illustraties:**

Westfries Museum, S. van der Laan, F. Swidde †, J. van Overbeek, W.L. van der Waal, J.D. Osinga, Archiefdienst Westfriese Gemeenten, Femke Uiterwijk

**Volgend nummer en inleverdatum kopij:**

Het volgende nummer (16e jaargang nr. 4) zal omstreeks 15 december 1994 verschijnen. U wordt verzocht eventuele kopij voor dit nummer uiterlijk 12 november in te leveren bij het redactie-adres:  
H.A. Lansdaal, Eikstraat 30, 1623 LT Hoorn.

**Westfries Museum:**

Rode Steen 1, Hoorn (tel. 1 55 97). Geopend: het gehele jaar, maandag t/m vrijdag van 11.00-17.00 uur, zaterdag en zondag van 14.00-17.00 uur.  
Bureau: Achterom 2-4, 1621 KV Hoorn.

**Archiefdienst Westfriese Gemeenten:**

Het streekarchief is gevestigd in het Stadhuis van Hoorn, Nieuwe Steen 1 tel. 02290 - 5 22 00. Postadres: Archiefdienst Westfriese Gemeenten, Postbus 603, 1620 AR HOORN  
De studiezaal is geopend van maandag t/m vrijdag van 9.00-17.00 uur. Avondopenstelling m.i.v. september 1993 elke tweede en vierde maandag van de maand van 19.00-22.00 uur, behalve in juli en augustus.  
Tussen 12.30 en 13.30 en ná 16.45 uur kunnen geen stukken meer worden aangevraagd.  
Door het archief verricht onderzoek f 17,00 per half uur; fotokopieën f 0,90. Eigen onderzoek op de studiezaal en het lenen van boeken uit de bibliotheek (niet alles wordt uitgeleend) is gratis.

# Volksgezondheid in 16e en 17e eeuw gebaat bij Hoorn als "schone stad"

door Herman Lansdaal

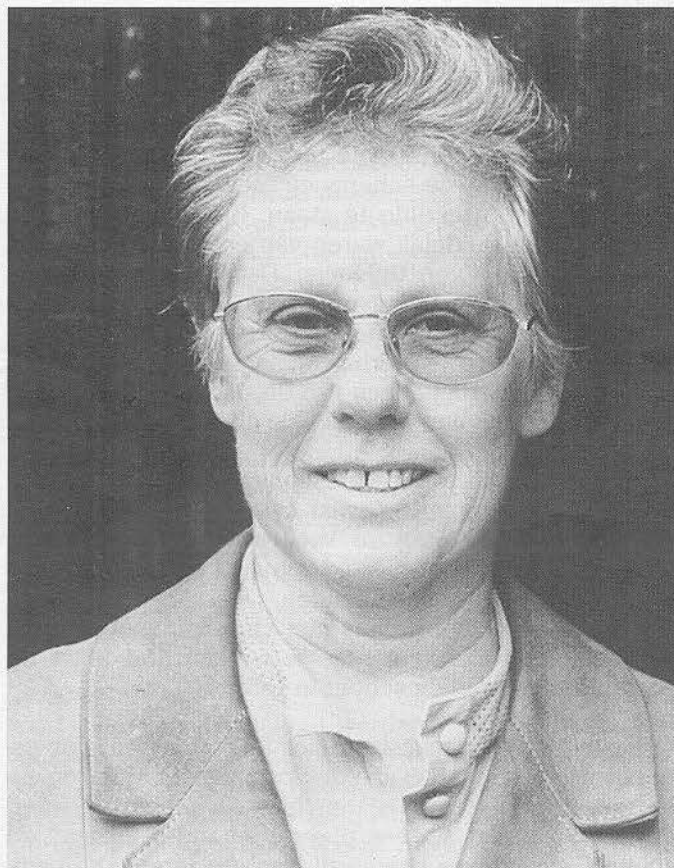
## Armoede voornaamste oorzaak ziekten

*De geschreven historie van de stad Hoorn is dit jaar opnieuw verrijkt met een interessant boekwerk. Het beschrijft in ruim 400 pagina's de bestuurlijke en medische zorg voor de volksgezondheid in de 16e en 17e eeuw.*

Oud-inwoonster mevr. J. Steendijk-Kuypers heeft er jaren aan besteed om op een proefschrift over dit veelomvattende onderwerp te kunnen promoveren. Dat gebeurde in maart van dit jaar aan de Vrije Universiteit van Amsterdam. Het boek "Volksgezondheidszorg in de 16e en 17e eeuw te Hoorn" is de lijvige weerslag van haar succesvolle studie, maar het is ook een bewijs van onversaagd volhouden. Terwijl haar drie kinderen de basis- en de middelbare school bezochten, zat Jacoba Steendijk-Kuypers vrijwel dagelijks van 9 tot 3 uur op het streekarchief aan de Nieuwe Steen. Zij verzamelde er een schat aan gegevens, die in zes uitvoerige hoofdstukken in haar boek staan gerubriceerd.

Het is dan wel een wetenschappelijke "pil" geworden, maar het bevat een zodanig keur aan interessante fei-

*Jacoba Steendijk-Kuypers.*



## Doorwrochte studie van Jacoba Steendijk-Kuypers

ten, dat de oude stad al lezend stukje bij beetje tot leven komt. Het is voor geïnteresseerden daarom de moeite waard kennis te nemen van Steendijks doorwrochte studie over een boeiend stuk Hoorns verleden. De promovenda woont sinds 1987 in Utrecht, waarheen zij vanuit Wognum verhuisde. Eerder, in '69, waren zij en haar echtgenoot een van de eerste bewoners van de Grote Waal, toen beter bekend als "het Bonanza-dorp". Haar man was en is nog als klinisch chemicus werkzaam in de gezondheidszorg. De laboratoria van het oude Stadsziekenhuis in de Wisselstraat, van de toenmalige Villa aan de Draafsingel en van het oude Sint-Jans Gasthuis aan de Koepoortsweg waren zijn werkterrein, voordat de nieuwbouw aan de Maelsonstaat werd betrokken.

*Waarom begint een huisvrouw eigenlijk aan zo'n omvangrijke, tijdrovende studie zoals mevrouw Steendijk heeft gedaan?*

Medische belangstelling had ze in feite al lang. Ze deed destijds interne geneeskunde bij professor Lindeboom aan de VU, maar ze brak deze opleiding af. De medische wetenschap liet en laat haar echter niet los. Ze studeert dan ook nog steeds.

"Het is eigenlijk allemaal begonnen begin jaren '80", vertelt ze. "Er was nogal wat te doen in de stad over de historische gevel van apotheek De Grote Gaper aan het Kleine Noord. Die verdween naar het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen. Ik heb toen een boekje over de geschiedenis van de apotheek geschreven. De vereniging Oud Hoorn stimuleerde me. Al lezend kwam ik zoveel interessante feiten tegen dat ik meer wilde weten". Van het een kwam het ander. De nieuwe studiezaal van het streekarchief bood haar bovendien volop gelegenheid tot veel lees- en spitwerk. Ook in de jaren dat het gezin al lang en breed naar Utrecht was verhuisd, ging mevrouw Steendijk vaak naar Hoorn terug om nog meer feiten op te diepen of deze te controleren.

## Chinees

"Het ontcijferen van oude handschriften was aanvankelijk een heksentoer. Ik wilde wel terug naar de wortels in de 16e en 17e eeuw, maar de teksten daarover waren Chinees voor me. Ik begreep er niets van. Dankzij een cursus oud schrift bij meneer Brieffies van het archief kwam ik echter al gauw een heel eind. Nu kent het oud-Hollands weinig geheimen meer voor me".

Ze wilde zich aanvankelijk vooral verdiepen in literatuur over de medische zorg, die hier twee en drie eeuwen terug voor de burgers was weggelegd. Wat daarvan bewaard is gebleven bleek echter te weinig feiten te bevatten. Er moest meer zijn. Ze verlegde haar werkterrein daarom naar de archivalia over Recht en Notariaat, toegespitst op de effecten van medische zaken daarin. Dat vergrootte haar inzicht op een breed terrein.

*Welke opvallende zaken heeft zij toen opgetekend, in haar proefschrift verwerkt en in het boek laten afdrukken?*

“Ik heb zóveel interessants ontdekt, teveel om op te noemen. Alles tussen geboren worden en sterven, zeg maar. En dat staat beschreven in het boek. Een van de opmerkelijke kenmerken van de toenmalige medische zorg vind ik het bewuste streven naar een gezonde maatschappij, naar het “schoon” houden van de stad. Daarmee zouden de burgers het meest gebaat zijn. Orde moest worden gehandhaafd en kwaadwillige bedelaars dienden buiten de poorten blijven. Het gezag nam strenge maatregelen om kwalijke uitwassen van toenevende armoede de kop in te drukken. Armoede werd als een belangrijke oorzaak van ziekten en oproer beschouwd. Zij vormde een smet op de dekmantel van de welvaart, die de stad nastreefde. Dat was Hoorn dan ook wel aan zijn reputatie verplicht. Junius, Hogerbeets, Verlanius, Bulius, Roscius en Velius waren immers geneesheren van naam. De autoriteiten regelden ook zelf de verdeling van voedsel. Schaarste kwam op gezette tijden voor door tekorten aan graan. Door het uitgeven van deelbrood regelde de stad zowel de behoefte van armen als van gegoeden. Medicamenten werden kosteloos aan de armen verstrekt. Gratis was ook de hulpverlening door chirurgijn en vroedvrouw, maar dat gold niet voor iedereen. Wie wél kon betalen en het niet deed, kreeg een rechtszaak aan zijn broek. Ja, het ging er soms wel eens wild aan toe in de herbergen...”

*“In de herbergen...?”*

“Ja, want daar oefende de chirurgijn doorgaans zijn praktijk uit. Begin 16e eeuw waren het voornamelijk



*De auteur in de poort van de Boterhal, het oude Sint-Jans Gasthuis, dat aanvankelijk een stedelijke instelling was van sociale zorg.*

barbiërs die als zodanig optraden, “dokters” dus zonder enige bevoegdheid en medische opleiding. Zij hielden vooral zitting in herbergen, legden er ook wel hun patiënten in de kost en maakten dan zelfs contracten op voor behandeling én verpleging. Zo’n herberg ging in die tijd door voor een ziekenlogement, waar ook de vroedvrouwen werkten. Werd er, wat afgesproken was, niet betaald dan hielden herbergier en chirurgijn gewoon de kleding van de patiënten achter, totdat betaling volgde”.

### **Medische hulpverleners**

Aan het einde van de 17e eeuw, vertelt de promovenda, komt er meer tekening in de status van hen die als medicus optreden. De heelmeeester-barbiër krijgt dankzij de gilde-opleiding meer aanzien en vertrouwen. Hij werkt zich langzamerhand op tot theoretisch medicus, wordt eerst als chirurgijn en daarna als meester-chirurgus beschouwd. Het ambt verleende hem een hoge status en daarmee de nodige rijkdom. Typisch voor Hoorn was volgens de auteur dat de chirurgijns samen met kooplieden hun vermogen in de handel (VOC) staken. Sommigen verkochten zelfs hun huis voor de handel met de Oost, zoals zij ontdekte.

“Chirurgijns waren zeer zakelijk ingesteld”, bevestigt ze. “De universitair geschoolde medisch doctor was vaak als adviseur in dienst van de gemeente. Die betaalde hem dan ook. Later eisten zij van particuliere patiënten evenals de chirurgijns hun honoraria op via rechtszaken. Hun ambt kwam ook steeds dichterbij dat van een dokter, de huisarts van tegenwoordig. In de loop van de 17e eeuw werd de vroedvrouw daarentegen een soort ondergeschoven kind. Dat kwam omdat haar functie deel ging uitmaken van een medische organisatiestructuur die door de stad geregeld was. Zij moest een opleiding volgen en kwam daardoor automatisch in het gilde terecht. Dat was ook de bedoeling. Haar werk kon toen van A tot Z gecontroleerd worden. Met het vrije beroep van de vroedvrouw was het vanaf die tijd gedaan”.

### **Namen noemen**

Chirurgijn en vroedvrouw waren overigens niet alleen medisch van belang binnen de gemeenschap. Zij waren uit een oogpunt van sociale zorg en stedelijk gezag onder ede verplicht de schepenen met deskundige medische informatie terzijde te staan. Bijvoorbeeld als de oorzaken niet duidelijk waren van ernstige ongevallen, verwondingen of verdrinkingen. Daarnaast hadden chirurgijns óók een meldingsplicht als zij slachtoffers van knokpartijen of mesvechten hadden behandeld. Om de daders te kunnen achterhalen dienden chirurgijns namen te noemen, niet alleen van de slachtoffers, ook van de daders voor zover die dan bekend waren.

In Amsterdam gold deze meldingsplicht al vanaf 1461. Hoorn stelde haar in 1553 vast. Wie niet meewerkte kon een boete krijgen, zoals mr. Vechter Joris, die 18 gulden moest betalen omdat hij eerste hulp had verleend zonder dit aan het gezag te melden. Overigens waren ook andere Hoornse chirurgijns niet van plan zonder meer aan een dergelijke keur mee te werken. Dat blijkt uit een onderzoek van de schout in 1559.

“Meester Andries, meester Claes Ruys, mr. Melis, meester Jan Heijns, meester Jan de Vos, meester Maerten ende meester Ruyter” wensten niet de schout te waarschuwen vóórdat zij “een pleystere souden leggen”, zo staat er (in andere bewoordingen) te lezen. De medi-



Aderlating door een chirurgijn in de 16e eeuw.

sche ethiek won het toen blijkbaar ook al van de juridische.

### Barbaars

De keuren op mestrekken werden strenger naarmate deze wijze van verdedigen niet meer als eervol werd beschouwd, maar voor barbaars optreden doorging. In 1643 werd in Hoorn zelfs het dreigen met een mes beboet. Leidde zo iets dan ook nog tot een bloedig gevecht dan ging de dader zes weken het tuchthuis in, als hij geen honderd gulden kon of wilde betalen. En wanneer het drama zich bovendien in een herberg had afgespeeld dan kon de waard zijn tent voor drie maanden sluiten, als hij verzuimd had de vechtpartij te melden.

De rol van de vroedvrouw had ook betekenis in juridische zin als ongehuwde moeders een kind ter wereld brachten en de vader ervan voor de buitenwereld onbekend was. Tijdens de hoogste barensood diende de vroedvrouw de moeder dan naar de naam van de vader te vragen. In veel gemeenten waren vroedvrouwen tot "het opzweren van het vaderschap" verplicht, merkwwaardigerwijs niet in Hoorn, schrijft Steendijk. Toch hielden vroedvrouwen zich ook hier aan wat blijkbaar gangbaar was. Zij waren door haar positie als enigen in de gelegenheid achter de waarheid te komen. De lipdienst die zij daardoor verrichtten stelde de stedelijke overheid in staat haar armenzorg zoveel mogelijk te beperken. Men trachtte vervolgens de vader aan te spreken voor alimentatie. De kerk op haar beurt kon de onthullingen van de vroedvrouw gebruiken om zedeloosheid tegen te gaan.

### Verkrachtingen

Uitwassen van seksualiteit werden zwaar gestraft. Twee mannen die in de banne Hoorn twee maagden hadden verkracht, werden voor tien jaar uit de jurisdictie van de stad verbannen op straffe van het uitsteken van beide ogen. De auteur onderkent hierin een parallel met wat de Griekse wetgever Zeleukos in de zevende eeuw

na Chr. als straf voor een dergelijk vergrijp liet gelden. Toen staken ze bij verkrachtingen zonder pardon de ogen uit het hoofd van de daders.

De bescherming van de vrouw, schrijft Steendijk, strekte zich ook uit binnen de beloofde huwelijksrouw. Mannen die hun huisvrouw hadden mishandeld, kregen er niet mals van langs. Zo kon Remmet Claes kiezen tussen een processiegang door de stad met een houten schandhuik om het hoofd óf een verbanning voor drie jaar met daarbij de verplichting een bedevaart te voet af te leggen naar Santiago de Compostella in Spanje. Hij koos voor het laatste als er in de stad dan maar geen ruchtbaarheid aan zijn daad zou worden gegeven. Dat werd hem toegezegd.

*Hoe zat dat nou met die beloofde huwelijksrouw? Kon iemand die een belofte had gedaan dan nooit meer terug?*

"Beloving was een soort verloving. Ja, je zat er gewoon aan vast. Je had immers de belofte gedaan? Bepalend daarvoor was het geven en het aanvaarden van een onderpand, zoals bijvoorbeeld een godspenning (een geldstuk), een ring of iets anders van behoorlijke waarde. Ook gaven getuigenverklaringen wel de doorslag. Wie zo'n penning of een onderpand over en weer aannam verplichtte zich tot het huwelijk. Het was daarvoor een veelbetekenend teken. Bovendien was God getuige geworden van de belofte en dat was in die tijd niet niks".



*Aderlaatbekken met vlijm en stuwband. De aanwezigheid van zogenaamd "kwaad bloed" in het lichaam werd als een belangrijke oorzaak van ziekten beschouwd. Met het aderlaten verwijderde men de kwalijke elementen.*

## Dwars zitten

Toch, vertelt Steendijk verder, kon het soms nog lang duren voordat zo'n huwelijk werkelijk tot stand kwam. Man of vrouw hielden elkaar nog wel eens jarenlang aan het lijntje, vaak een kwestie van lelijk dwars zitten. Daarbij speelden meestal zakelijke aspecten een rol. Zo moest een man uit Schagen, die een Hoornse weduwe had beloofd haar te zullen trouwen, vijf jaar lang wachten voor hij toestemming van haar kreeg toch maar met een ander in het huwelijksbootje te stappen.

Om de stad "schoon" te houden liet Hoorn een werk- en tuchthuis bouwen voor vagebonden en bedelende zwervers, die meer en meer het straatbeeld vervuilden. Het bedelaarshuis ("Vierkant") heeft echter nooit als zodanig dienst gedaan, maar het bleek achteraf wel een passende opvang voor dronken lieden, kwaadwilligen en geestelijk gestoorden. Het Vierkant bevond zich binnen de beslotenheid van het Pietershof. Nog trouwens.

*"Spande Hoorn zich ook in voor de eigen armen, die niet aan vagebonderij deden, maar misschien wel even behoeftig waren?"*

"Jazeker; voor alleenstaande bejaarden, hulpbehoevende mensen en zieken werden verzorgingstehuizen gebouwd. Hoorn hield daarmee ook de naam hoog van een stad, die in de noden van haar burgers voorzag. Zorg voor de volksgezondheid beschouwde de overheid als een maatschappelijke verplichting. Kenmerk van de vooruitstrevende stad was ook de bouw van het nieuwe gasthuis uit 1563, de huidige Boterhal. Dat gaf

Hoorn een soort statussymbool, het wilde een grote handelsstad zijn. Het ging daarbij ook om uiterlijke schoonheid, geheel in de geest van de renaissance, de wedergeboorte van idealen uit de oudheid".

## Sint-Jans Gasthuis

Volgens de promovenda voegden de autoriteiten daarnaast uit godsdienstig-politieke overwegingen de naam Sint-Jan aan het gasthuis toe. Het was de tijd van de opkomende reformatie en nogal wat Hoornse burgers sympathiseerden met deze nieuwe richting. Het gasthuis was een stedelijke instelling van sociale zorg. Pas in de eerste helft van de zeventiende eeuw werd volgens haar de verzorging van zieken in het gasthuis eerst goed ter hand genomen. Zij verschilt dan ook van mening met wat daarover geschreven staat in het artikel over het Sint-Jans Gasthuis in het maartnummer van Oud Hoorn.

Steendijk: "Met enthousiasme heb ik dat artikel over de vondst van de zeldzame kleuren aan de consoles gelezen. Maar ik kan het niet eens zijn met wat daarin wordt verteld over de inhoudelijke functie van oude gasthuizen. Daarin komt een veel gehoorde opvatting tot uiting, waarvan ook de heer Zantkuyl getuigt. Het gasthuis wordt daar beschreven als een religieuze instelling, waarin de naastenliefde gestalte zou hebben gekregen in navolging van de regel van Benedictus. Zo was het echter bepaald niet. Het gasthuis van 1563 functioneerde als een stedelijke voorziening, passend in de geest van de tijd, de renaissance dus. Daarvan getuigt ook nog altijd de bouwvorm in al haar schoonheid".

## Chirurgijns Scheepskist: medische "catechismus"

# Hand ofte voet met de beitel afzetten

Tot een collectie bijzondere medische attributen, die mevrouw Steendijk in de loop van de tijd privé wist te verzamelen, behoort ook een zeldzaam chirurgisch examenboekje uit 1694.

De tekst op de omslag ervan luidt:

't Nieuwe Examen der Chirurgie na de hedendaagse praktijk, samen gestelt voor de gene, welke hare Promotie moeten doen om vrij Meester te worden, en voor die te Lande of te Water in den Oorlog dienen.

Door Bernardus de Bout chirurgijn te Delft, uitgegeven bij Jan ten Hoorn 't Amsterdam, boekverkoper over 't Oude Heere Logement.

In het nog goed leesbare vrij dikke boekwerkje is opgenomen een zogenoemde Chirurgijns Scheepskist, "sijnde een Catalogus oft Lijste der Medicamenten, die yder chirurgijn naer Oost- of West-Indiën gemeenlijk medevoert". Auteur van dit deel noemt zich: J. Verbrugge, Chirurgijn binnen Middelburg in Zeelandt.

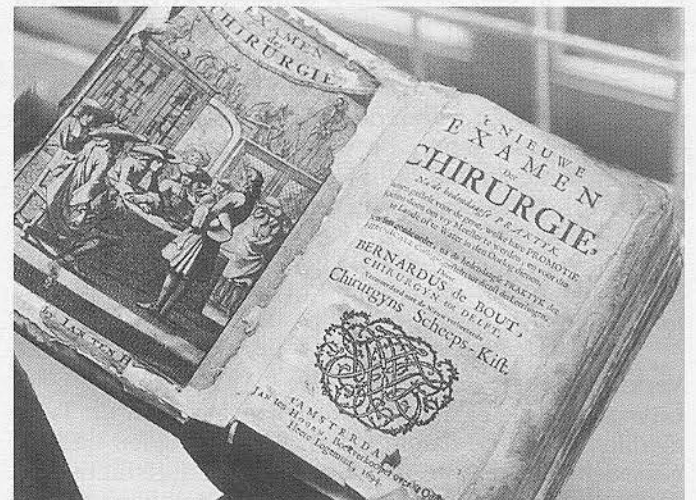
Mevrouw Steendijk noemt het "een soort catechismus" met vragen en antwoorden waaraan chirurgijns zich moesten onderwerpen, die meevoeren op de V.O.C.-schepen. Het zal daarom ook in Hoorn veelvuldig zijn bestudeerd en geraadpleegd.

Een kleine bloemlezing daaruit maakt pijnlijk duidelijk wat een zeevarende moest doormaken als hem ongelukkigergewijs iets ernstigs was overkomen.

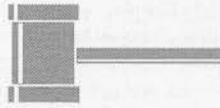
Onder het Capittel: Van de gebroken Beenen in 't Gemeen staat bij vragen en antwoorden van Meester en Leerling onder andere het volgende te lezen:

- Meester : Hoe zult gij nu een hand ofte voet afzetten?  
Leerling : Alleen met de beitel en verbinden als voren is gezegt.  
Meester : Hoe gaat gij met de vingers en toonen te werk?  
Leerling : Om die af te zetten gebruikt men alleen de snijtang.

Meer gruwelijks zullen we de lezer maar besparen.....



Zeldzaam chirurgisch examenboekje uit 1694, waarin ook opgenomen de Chirurgijns Scheepskist.



## Najaarsledenvergadering

De tweede Algemene Ledenvergadering van dit jaar zal plaats vinden op zaterdagmorgen 8 oktober a.s. in de Oosterkerk, aanvang 10.00 uur.

Een zeker agendapunt is het voorstel om de jaarlijkse contributie met ingang van het kalenderjaar 1995 te verhogen tot f 35.—.

U ontvangt bij dit kwartaalblad de uitgebreide convocatie voor die ledenvergadering.

## Bestemmingsplan Nieuwe Noord e.o. 1993

De vereniging heeft beroep ingesteld tegen "de van rechtswege geachte goedkeuring" van dit bestemmingsplan door Gedeputeerde Staten van Noord-Holland. Deze goedkeuring is het directe gevolg van het verzuim van dat college om binnen de voorgeschreven termijn van zes maanden een beslissing te nemen over de goedkeuring van het plan door de Hoornse gemeenteraad. Op dit punt heeft Oud Hoorn om opheldering gevraagd bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State. Tevens is onverminderd vastgehouden aan de eerder genoemde bezwaren (zie het kwartaalblad van 15 maart 1993).

## Bouwkunscursus 1994

Vorig jaar kon deze cursus vanwege ziekte van de cursusleider helaas geen doorgang vinden. Het bestuur prijst zich gelukkig dat mev. Femke Baltus-Uiterwijk bereid is gevonden om het komende seizoen deze verenigingsactiviteit te verzorgen. Zij zal daarbij dankbaar gebruik maken van het cursusmateriaal dat door wijlen haar echtgenoot is ontworpen.

De cursuskosten bedragen f 40,—. Voor dit bedrag ontvangen de cursisten het cursusmateriaal en worden zij gedurende 5 cursusavonden en 3 stadswandelingen deskundig geïnformeerd over de geschiedenis van de bouwkunst in Hoorn en over die ver daarbuiten.

Zij die zich reeds hadden aangemeld voor deelname in 1993, zijn schriftelijk benaderd over hun eventuele deel-

name dit jaar. Afsproken is dat deze adspirant-cursisten bij voorrang worden geplaatst.

Nieuwe gegadigden kunnen zich telefonisch opgeven bij mev. Baltus-Uiterwijk (02290-10220).

De bouwkunscursus wordt gegeven in de Oosterkerk op de volgende dinsdagavonden: 20 en 27 september, 4, 11 en 18 oktober 1994. De drie wandelingen vinden plaats op de zondagochtend van 6 september en 23 en 30 oktober.

## Zomeravondwandelingen

Vrijdag 5 augustus, de kermisexploitanten hadden hun attracties reeds opgesteld, werd alweer de zevende en laatste stadswandeling, de romantische wallentocht, van dit seizoen gelopen onder prettige weersomstandigheden.

Ook dit jaar trok deze populaire verenigingsactiviteit van heinde en verre zeer veel deelnemers. Ruim 1100 wandelaars luisterden aandachtig naar de degelijk voorbereide uiteenzettingen van de gidsen. Het bestuur is het gilde veel dank verschuldigd voor hun onvermoeibare inzet en voor hun met verve vertelde verhalen aan soms bijzonder grote groepen. Het weer mocht dan weleens tegenzitten en er moest ter plekke dan geïmproviseerd worden, de gidsen vingen die onvolkomenheden professioneel op. Dit jaar liepen voor de vereniging: Piet Aartsen, Joke Admiraal, Tine Eggers, Marjan Faber, Nico Hauwert, Jan Jonker, Kees Kok, Annie Pieterse, Agaath Poland, Trudy de Rooy, Trudy Schrickx, Hieke Stapel, Christ Stoffelen, Harm Stumpel, Ben van Tartwijk, Femke Uiterwijk, Marleen Weel en Ton van Weel. Het is niet voor niets dat de Vereniging Open Monumenten de eerste maal dat zij het project "Restauratie van de Maand" organiseert, Hoorn heeft uitgekozen als startlokatie. De uitstekende ervaringen met het gidsenbestand van Oud Hoorn tijdens de Monumenten Studiedag van 1992 zal daar mede debet aan zijn.



De herinrichting van het Noorderplantsoen, een rijksmonument, niet oogstrelend.

Een speciaal woord van waardering voor Annie Pieterse die dit jaar opnieuw, bij tijd en wijle deskundig geassisteerd door Hieke Stapel, de organisatie voor haar rekening nam. Beide dames presenteerden zowaar aan het begin van het seizoen een uitgebreid overzicht van relevante literatuur per wandeling. Annie vergezelde Prinses Margriet bij haar tocht door het Havenkwartier en samen met Hieke deed zij op hoog niveau verslag van de "Slag van Bossu" die in het kader van het Bontekoejaar in de buitenhaven was geënceneerd. Marleen Weel stond ook het afgelopen jaar garant voor een goede verzorging van de publiciteit, zowel intern als extern.

U kunt de data van de zomeravondwandelingen voor het seizoen 1995 reeds in uw agenda noteren: 19 mei, 2, 16 en 30 juni, 14 en 28 juli en 11 augustus.

### Avondlezingen

Naast onze zomeravondwandelingen en de attracties waarmee de ledenvergaderingen worden afgesloten, organiseert Oud Hoorn de komende wintermaanden vijf avondlezingen. Deze lezingen worden gehouden in de theaterzaal van Het Pakhuis, beginnen steeds om 20.00 uur en kennen een geringe toegangsprijs van f 2,50. Omdat ook dit initiatief zich mag verheugen in een grote belangstelling, heeft het bestuur de programmering voor het komend seizoen tijdig rond gemaakt. Hier volgt het programma-overzicht:

*dinsdag 15 november 1994:*

“Hoeken en Kabeljauwen in het laat-middeleeuwse Hoorn”.

Spreker is Michel van Gent uit Oegstgeest die recentelijk in Leiden is gepromoveerd op een proefschrift over de Hoeken en Kabeljauwen in het Bourgondisch-Oostenrijkse tijdperk.

*woensdag 14 december 1994:*

“Van Koffijhuis tot Theater”.

De heer Arie van Zoonen gaat dieper in op de historie van Het Park gedurende de periode 1839-1994. Hij zal deze spreekbeurt verzorgen n.a.v. zijn dan verschenen publicatie.

*woensdag 18 januari 1995:*

“Dia-presentatie uit de bekende Ooijevaar-collectie”. Mevrouw Femke Uiterwijk neemt ons mee naar het stadsbeeld van Hoorn uit een grijs verleden.

*maandag 20 februari 1995:*

“De volksgezondheid in Hoorn in de 16e en 17e eeuw”. Mevrouw Jacoba Steendijk-Kuypers is onlangs gepromoveerd op dit onderwerp aan de Vrije Universiteit.

*dinsdag 21 maart 1995:*

“De Verenigde Oostindische Compagnie in Hoorn”.

De adjunct-directeur van het Westfries Museum, de heer Carel de Jong, zal nader ingaan op de betekenis van dit eerste multinationale bedrijf voor de stad.

### Open Monumentendag 1994:

**10 september a.s.**

Zaterdag 10 september hadden vele Hoornse instellingen hun monumentale gebouwen opengesteld voor het publiek. Steeds meer blijkt hoezeer een groeiend aantal belangstellenden daadwerkelijk waarde blijkt te hechten aan het belang van de eigen geschiedenis. De opkomst was zonder meer groot. Ook ons eigen Pakhuis mocht zich verheugen in een brede belangstelling. Op talloze plaatsen hebben Oud Hoorn-gidsen handen spandiensten verricht voor het organisatiecomité.

### Afscheid Volkert Nobel

Zaterdag 3 september heeft ook ons bestuur blijk gegeven van zijn

waardering voor de enthousiaste en stimulerende wijze waarop de heer Volkert Nobel twintig jaar lang als voorzitter leiding heeft gegeven aan het Historisch Genootschap Oud West-Friesland. Oud West-Friesland bestaat dit jaar 70 jaar. Gedurende de laatste decennia zijn Oud Hoorn en het Historisch Genootschap meerdere malen gezamenlijk strijdend opgetrokken, bijvoorbeeld tegen de aanleg van het z.g. Hulkeiland. Wij bewaren aan de heer Nobel én aan zijn acties goede herinneringen.

### Stadsbeeldbewaking

“Een prettig monumentaal doolhof” noemt dijkgraaf Dijkstra de statige patriciërshuizen aan het Grote Oost 2-4-6, onderkomen van het Waterschap West-Friesland. Ondoelmatige werkruimten, onvoldoende ruimte voor alle medewerkers en de verslechterende bereikbaarheid van de drie rijksmonumenten werden onder meer aangevoerd om de verhuisplannen van het waterschap te onderbouwen. Het bestuur van Oud Hoorn werd door deze plannen opgeschrikt en heeft er afwijzend op gereageerd. Daarbij zijn niet alleen de verhuisredenen inhoudelijk als niet overtuigend gekwalificeerd maar zijn de hoofdingelanden ook herinnerd aan hun speciale verantwoordelijkheid als overheidsorganisatie voor de dreigende verdere aantasting van dit kwetsbare stadsdeel. Welke veranderingen staan de kop van het Grote Oost te wachten? Welke veranderingen staan de kop van het Grote Noord – althans de oneven nummers – te wachten? Wie stopt het opdringende horecageweld vanaf de Rode Steen? Is er tegen deze achtergrond nog echt iemand die gelooft in een kwalitatief verantwoorde herinrichting van Hoorns grootste stadsplein? Het plein is nu voorzien van reeksen betonnen paaltjes die tijdelijk (?) de scheidslijn markeren tussen de vergrote terrassen en het verkeer. Door de lange warme zomer nam de levendigheid op het plein zeker toe. Tijdens de overige seizoenen – de paaltjes schijnen zeker nog een jaar te blijven – zal het plein er evenwel troostelozer uitzien. Hier waren toch aantrekkelijker oplossingen denkbaar?

Oud Hoorn pleit al langer voor het aanbrengen van meer stoepruimte aan/op het plein.

De herinrichting van het Stationsgebied wordt ook gekenmerkt door gemiste kansen. Bushaltes voor het mo-



Het voormalige Weeshuis aan de Veemarkt heeft aan de achterzijde een lelijke nieuwe aanbouw gekregen.



numentale stationsgebouw ontsieren het stadsbeeld, dat doet de telefooncel trouwens ook, terwijl het rijksmonument Noorderplantsoen gedeeltelijk is bestraat om kiosken te huisvesten (zie foto pagina 80). Gelukkig heeft de gemeentelijke monumentencommissie hierover negatief geadviseerd. In het verlengde van het geheel is het historische straatbeeld van de Veemarkt opgeofferd aan de toegankelijkheid tot het centrum. Aan diezelfde Veemarkt wordt het voormalige Huiszitten-Weeshuis grondig gerestaureerd ten behoeve van de vestiging van een bank. Het is maar goed dat de meeste mensen het toekomstige bankgebouw door de voordeur betreden. De achterzijde biedt een duidelijk minder fraai aanzien (zie foto pagina 81).

Alleen maar kommer en kwel? Nee, er zijn zeker ook positieve zaken te melden. Dat de Kruittoren aan de Achter de Vest – eens het onderkomen van het bestuur van Oud Hoorn – grondig wordt opgeknapt, stemt ons tot vreugde.

Dat geldt ook voor de opknappbeurt van de spits van de Grote Kerk en voor de restauratie van de Lutherse Kerk aan de Ramen. Daar staat tegenover dat het hoog tijd is om, in ieder geval met de voorgevel van de Statenoord te beginnen.

### **Vereniging Open Monumenten**

In het vorige kwartaalblad hebben we u vrij uitvoerig ingelicht over deze vereniging. De vereniging is op 11 augustus 1994 officieel opgericht en op diezelfde dag werd een persconferentie gehouden. Ook werd op die dag de publieksfolder gepresenteerd: "Draag uw steentje bij". Uitsluitend ter informatie is die publieksfolder

bij dit kwartaalblad gevoegd. Wanneer u als lid van de Vereniging Oud Hoorn lid wilt worden van de Vereniging Open Monumenten – en dat beveelt het bestuur van harte aan – vult u dan niet de aanmeldingsbonnet achter in de veelkleurige publieksfolder in. Als lid van onze vereniging kunt u – als u dat wilt – goedkoper lid worden van die landelijke vereniging door u aan te melden via het lichtblauwe aanmeldingsformulier van Oud Hoorn dat u ook bij dit kwartaalblad ontvangt.

Een meer uitgebreid artikel over de Vereniging Open Monumenten treft u elders in dit blad aan. Daarin kunt u ook alles lezen over het project "Restauratie van de Maand" dat in het weekeinde van 5 en 6 november 1994 in Hoorn wordt georganiseerd.

## **"Nieuw gezicht"**

De redactie-commissie heeft in overleg met en op advies van de layout afdeling van Drukkerij West-Friesland/Edecea besloten een verandering in de vormgeving van ons blad door te voeren. Gekozen is voor een opmaak in twee kolommen per pagina (was 3) en voor het gebruik van lichte kopletters voor de artikelen.

Het resultaat ervan is in dit nummer voor het eerst toegepast. Het bestuur gaat er graag vanuit dat de lezers het "nieuwe gezicht" van Oud Hoorn zullen kunnen waarderen.

## **Cursussen geschiedbeoefening**

De Stichting Regionale Geschiedbeoefening Noord-Holland organiseert ook het komende jaar een aantal interessante cursussen waarvan wij er enige onder de aandacht van onze leden brengen.

U kunt zich voor deelname aan een cursus zowel schriftelijk als telefonisch opgeven bij het bureau van de St. Regionale Geschiedbeoefening N-H, Postbus 5212, 2000 GC Haarlem, tel. 023-318436.

### **Kerkgeschiedenis**

Deze cursus is toegespitst op de 16e en 17e eeuwse kerkgeschiedenis. Zij bestaat uit een informatief en een praktisch gedeelte.

*Lokatie:* Streekarchief Waterland, Waterlandlaan 63, Purmerend.

*Tijdstip:* maandagavond 19.30-21.30 uur.

*Duur:* 5 lessen op 3, 17 en 31 okt., 14 en 28 nov. 1994.

*Kosten:* f 75,—.

### **Geschiedenis van de armenzorg**

Deze cursus is opgezet om lokaal-historici wegwijs te maken in de wirwar van instellingen en bronnenmateriaal om invalshoeken te bieden voor plaatselijk onderzoek.

*Lokatie:* Vereniging Historisch Amstelveen, Pandora 1 (2-hoog) Amstelveen.

*Tijdstip:* woensdagavond 19.30-21.30 uur.

*Duur:* 4 lessen op 11, 18, 25 jan. en 1 feb. 1995.

*Kosten:* f 60,—.

### **Geschiedenis van de arbeidersbeweging**

Er wordt aandacht besteed aan de levensomstandigheden van de arbeiders en de opkomst van de arbeidersbeweging. Ook zullen de mogelijkheden van onderzoek op plaatselijk niveau worden aangegeven.

*Lokatie:* Timmermansgildehuis, Dal tussen 2 en 3, Hoorn.

*Tijdstip:* dinsdagavond 19.15-21.15 uur.

*Duur:* 5 lessen op 17, 24, 31 jan. en 14 en 21 feb. 1995.

*Kosten:* f 75,—.

### **Project Herdenking Bevrijding**

In vier lezingen zal worden ingegaan op achtergronden van de Tweede Wereldoorlog in de provincie Noord-Holland en het gebruik van bronnen bij onderzoek op dit terrein.

*Lokatie:* Hoorn.

*Tijdstip:* dinsdagavond 20.00 uur.

*Duur:* 4 lezingen op 4 en 11 okt., 1 en 8 nov. 1994.

*Kosten:* f 15,— per avond (korting mogelijk).

### **Paleografie voor beginners en gevorderden**

Het ontcijferen van het schrift van middeleeuwse handschriften is vaak niet eenvoudig maar kan worden geleerd. Afhankelijk van de belangstelling wordt een beginners- danwel een gevorderdencursus georganiseerd.

*Lokatie:* Studiezaal Archiefdienst Westfriese Gemeenten, Nieuwe Steen 1, 1620 AR Hoorn (telefonisch opgeven aldaar: 02290-52290).

*Tijdstip:* donderdagavond 19.30-21.30 uur.

*Duur:* 12 lessen vanaf oktober 1994.

*Kosten:* f 85,—.

## Lezers schrijven

*Deze rubriek staat open voor alle lezers van het kwartaalblad die willen reageren op geplaatste artikelen, vragen willen stellen of kritiek willen leveren. De bijdragen worden geplaatst buiten verantwoordelijkheid van de redactie of het bestuur. Er kan alleen schriftelijk gereageerd worden.*

### Appelhaven

Als het bestuur van Oud Hoorn zich zo druk maakt over het terras voor restaurant Bohemen aan de Appelhaven, waarom ergert het zich dan ook niet aan het vieze bootje, dat er al jaren ongebruikt in het water ligt? En misschien wordt "de schoonheid" van dit unieke stukje stadsbeeld nog wel meer ontlusterd door de smerige, groen uitgeslagen historische brug die Korenmarkt met Bierkade verbindt.

Wordt het geen tijd dat Oud Hoorn zich ook druk maakt over zo'n verloederd in plaats van zich te verzetten tegen een schoon terras, dat "de pishoek" van de Appelhaven in ieder geval een draaglijker aanzien heeft gegeven. Waarom wordt eigenlijk de ene brug (Pakhuisstraat) wel goed onderhouden en moet de andere er blijkbaar verromfaaid bij staan?

Wij zouden het op prijs stellen als Oud Hoorn zich ook daar eens voor inzet.

*C. Swinkels,  
Appelhaven 23a.*

### Draafsingel toen

Dat deed me nog eens deugd toen ik in het laatste kwartaalblad op de laatste bladzijde een foto zag staan van de buurt die ik jarenlang met diverse kornuiten "onveilig" heb gemaakt. We konden toen nog naar hartelust op straat voetballen en als er eens een auto voorbij kwam dan lieten we het aan het toeval over wie het eerst stopte.

Vanaf 1935 hebben wij jaren op de Draafsingel 21 gewoond op de hoek van de Veenenlaan, op de foto niet zichtbaar. In het rijtje huizen dat wel zichtbaar is woonden toentertijd de familie Brandenburg en de familie Bos met o.a. zoon Jan, die ons toen met straatvoetbal verre de baas was. Vervolgens ds Kastein met de zonen Henk en Wim en dochter Ina. Daarnaast woonde de heer Zuidweg, directeur van de Hoornse houtfabriek en de laatste bewoner van dat rijtje die ik me kan herinneren was de heer Scherpenisse, leraar aan de Ulo-school, die bij de Veliusbrug aan de Draafsingel stond.

Dat was de tijd dat ik mij met m'n broertje 's avonds in bed vermaakte met het straatnamenspel. Dat was eindelijk raden naar een straat of steeg die met een opgegeven letter begon. Om niet achter te blijven met dat edele spel werd menigmaal de (toenmalige) stad op een oud fietsje doorkruist om onze straatnamen kennis te verrijken. Ja, toen lagen de wijken Grote Waal, Risdam etc. nog ver in het verschiet.

Waarom ik u schrijf is het feit dat u bij de bewuste foto vermeldt dat dit het zicht op de Draafsingel omstreeks 1950 was. Nou, dat kan beslist niet waar zijn. Toen wij in Hoorn kwamen was de sloot reeds gedempt, dat klopt. Ik weet me echter nog goed te herinneren dat ik als jochie van ongeveer tien jaar een bleekneusje was, die de school helaas veel moest verzuimen. Juist in die tijd, omstreeks 1939, waren ze op de Singel de bomen aan het omhakken en was het voor mij iedere keer weer een hoogtepunt als een boom zijn dieptepunt bereikte. De wortels van de bomen werden toen nog ouderwets

doorgehakt en dan werd met behulp van een lang touw de boom omgetrokken. Dat ging dus van 1, 2, hup, tot dat de boom onder luid gejuich van medewerkers en toeschouwers ter aarde stortte. Vandaag de dag huilen we bijkans als een boom moet verdwijnen... Nadat de weg was geasfalteerd door de medewerkers van de firma Ooms uit Avenhorn, werden langs het water nieuwe boompjes geplant, die de hongerwinter niet overleefd hebben. Ik geef toe dat alle daders van dit delict nog niet op het kerkhof liggen, maar aangezien deze "misdaad" reeds verjaard is kan ik wel zeggen dat onze wonderkachel veel plezier heeft gehad van die dunne boompjes.

Wellicht is het mogelijk in de archieven van het gemeentebestuur na te gaan in welk jaar de bomen van de Draafsingel zijn omgehaald.

Ik hoop dit nog eens van u te vernemen.

*Toon Potter  
Amerongen*

## College wil Trydemanhof in principe bewaren

HOORN. Handhaving van het Trydemanhof heeft de voorkeur van het college van Burgemeester en Wethouders boven sloop ervan. Dat staat in een brief van het college aan raadslid Roger Tonnaer, die vragen had gesteld over de toekomst van het wooncomplex voor ouderen aan de Commandeur Ravenstraat. Oud Hoorn maakte er in het nummer van 15 juni jl. uitgebreid melding van.

Tonnaer had laten weten zich zorgen te maken over het behoud van het Trydemanhof, omdat het jaarlijks exploitatietekort (rond de f 140.000) groot blijkt te zijn. De boekwaarde van het complex daarentegen is zo hoog, dat een eventuele sloop volgens het college de komende jaren niet aan de orde komt, "als we dat al zouden willen".

De woningstichting heeft intussen laten weten dat het hof bouwtechnisch niet in goede staat verkeert. Zo zaken de daken door en is vooral de galerij van de bovenwoningen dringend aan herstel toe. Handhaving van het complex houdt volgens de Woningstichting in dat binnen vijf jaar een renovatie nodig is die royaal de f 2 miljoen zal overschrijden.

B. en W. gaan er van uit dat gebreken aan het complex opgeheven dienen te worden. De kosten ervan worden geraamd op f 40.000 à f 50.000 per woning. De huidige huurprijs ad f 400,- per maand zal dan wel aangepast moeten worden.

Afhankelijk van de vraag of het complex technisch en financieel kan worden gehandhaafd, overwegen B. en W. plaatsing van het complex op de gemeentelijke monumentenlijst "omdat het een mooi voorbeeld is van de bouwwijze van vlak na de oorlog en van architectonische en stedenbouwkundige opvattingen van die tijd". Het college vindt daarom dat het complex in principe bewaard moet blijven.

# Mobilisatie 1939: Hoorn kreeg zijn soldaten terug

door Drs. S. van der Laan, Luitenant-kolonel b.d.

*Sinds 1922 waren in Hoorn geen militairen meer gelegerd geweest. Het toenmalige 21e Regiment Infanterie, gelegerd in het aan de Veemarkt gesitueerde kazernecomplex, was vertrokken naar Amersfoort.*

*In augustus 1939, nadat de mobilisatie was afgekondigd, trokken opnieuw militairen de stad Hoorn en haar omgeving binnen.*

*Schrijver van dit overzicht maakte het van het begin af aan mee.*

## Vóórmobilisatie

Op 23 augustus 1939 ging van de regering het zgn. waarschuwingstelegram A uit. De volgende dag volgde telegram B, wat betekende: vóórmobilisatie op 25 augustus. Nog diezelfde namiddag volgde ik mijn mobilisatiebestemming. Als beroeps-officier (tweede luitenant) verliet ik mijn vredesonderdeel 19e Regiment Infanterie gelegerd in de Menno van Coehoornkazerne te Arnhem en begaf ik mij per trein naar Hoorn. Tijdens deze vóórmobilisatie moesten commandanten en kwartiermakers de algemene mobilisatie voorbereiden om de huisvesting te regelen van opkomende onderdelen. Zo mogelijk binnen 5 dagen en in een aantal gebouwen. Voor de vordering werd onder meer gedacht aan diverse schoolcomplexen en aan de voormalige oude rijkswerkinrichting c.q. strafgevangenis, waar gedetineerden destijds krenten moesten selecteren. In de volksmond sprak men zodoende veelal van de 'krententuin'.

De staf van het 19e Depot Bataljon werd voorshands gevestigd in het hotel "De Keizerskroon". Daar trof ik 's avonds ook aan de commandant (reserve-kapitein Van Raan), zijn luitenant-adjutant (res. 1e luitenant Baart) en nog enkele overige opgeroepen reserve-officieren.

De bataljonscommandant ging direct voortvarend en energiek aan het werk aan de hand van de instructies. Aangezien van één compagnie niemand aanwezig was, werd mij de taak als commandant ervan toegewezen. Er was veel organisatietalent nodig, zowel van de commandant als van zijn verplegingsofficier. Maar in ieder geval werd aan alles begonnen. Provisorisch kwamen de hoogst nodige zaken voor een opvang een weinig op orde. Niets was er aanvankelijk voor een opvang aanwezig. Het bataljon maakte afspraken voor leveringen van nodige stro en primitieve legering. Wasplaatsen waren te beperkt, evenals overige sanitaire voorzieningen. Keukens en kookpotten ontbraken. Gerei- en voedingsmiddelen moesten plaatselijk of elders worden ingekocht. Dekens, tafels en banken waren er vooreerst niet. Wapens en munitie kwamen in een veel later stadium. De troepenofficieren werden bij de burgerij – in overleg met de gemeente – ingekwartierd. Mijn adres werd dr. J. Romeyn, arts in de Nieuwstraat. Gedurende de volgende 10 maanden van mobilisatie, oorlog en naoorlogse dagen werd mij daar heel plezierig gastvrijheid verleend.

## Bevolking deed veel voor tijdelijk garnizoen

## Algemene Mobilisatie

Op 28 augustus 1939 ging het laatste regeringstelegram uit, waarna de openbare afkondigingen volgden. De eerste dag van opkomst voor de algemene mobilisatie was 29 augustus.

In West-Friesland werden trouwens meer depots gevestigd. Behalve het 19e Depot Bataljon in Hoorn, het 11e Bataljon in Medemblik en Enkhuizen, alsmede het 8e Bataljon eerst in Enkhuizen en later in Bussum. Zij resorteerden onder het IV Depot Infanterie (res. luit.-kolonel Willod Versprille). De staf was ook gehuisvest in Hoorn. Aanvankelijk in hotel "De Doelen", later in een pand aan het Grote Oost.

Uit appel-lijsten wist men grotendeels welke personen zouden moeten opkomen. Doch er kwamen ook nogal wat verrassingen qua aantallen. De res. 1e luitenant Wargerink, als aangewezen verplegingsofficier kreeg ineens met nog meer dienstplichtigen van doen. Zo arriveerde de jongste lichter uit Arnhem, die mei 1939 was opge-



*Auteur van het artikel over de mobilisatietijd in Hoorn is drs. S. van der Laan. Sieger van der Laan is een Fries van geboorte (1915 - Heerenveen), volgde een officiersopleiding aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda, promoveerde in 1938 en was in de jaren '39-'40 in Hoorn belast met kaderopleidingen van het 19e depotbataljon. Verbleef tot '45 in krijgsgevangenkampen, o.a. in de Oekraïne, werd bevrijd door de Russen. Studeerde in gevangenschap af als organisatiedeskundige. Deed tentamen bij prof. P. Lieftinck, die het krijgsgevangenschap met hem deelde. Van der Laan rondde in 1956 zijn studie succesvol af met zijn doctoraal aan de Economische Hogeschool te Rotterdam. Doceerde daarna aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda en aan de Hogere Krijgsschool te Den Haag. In 1965 aanvaardde hij de functie van economisch directeur van het diaconessen-ziekenhuis Bronovo te Den Haag. Hij is nu nog actief als voorzitter van de gezamenlijke ouderenbonden in Voorburg, waar hij woont. De oud-militair bewaart aan zijn militaire tijd in Hoorn goede herinneringen, niet in het minst omdat hij er toen de vrouw heeft leren kennen, met wie hij ook getrouwd is: de in Hoorn geboren en getogen Bep Meijer, dochter van bankdirecteur Meijer van het Grote Noord. Pafoto's: Van der Laan toen en nu.*



Winteroefeningen van de kaderopleidingsklas, geknield voor legeringsgebouw ULO-school in de Joh. Messchaertstraat.

komen. Alle dienstplichtigen waren veelal afkomstig uit het zuidoosten van Overijssel en uit de Achterhoek. In Hoorn meldde zich ook de alleroudste lichter, mannen van bijna 40 jaar, die jarenlang geen herhalingsoefeningen hadden vervuld. Zij dienden te worden herschoold. Bovendien kwamen zij die om een of andere reden uitstijl hadden genoten.

Allen werden ingedeeld en verdeeld over de compagnieën en hun legeringslocaties. In het begin van de mobilisatie, evenals later in tijden van hoogspanning, kwamen er enkele oudstejaars cadetten KMA en leerlingen van de school res. officieren. Voorts nog een paar beroepsofficieren.

Ook arriveerde de tweede beroepsofficier t.w. kapitein Sutherland, die tot algemeen hoofd van de instructie werd benoemd. Overigens verliep de mobilisatieopkomst in alle rust en orde. Maar legering, voeding, kleding en uitrusting deden vooralsnog primitief aan. Voor het treffen van nadere bouwkundige voorzieningen stelde de bataljonscommandant spoedig een bouw bureau in.

### Herscholing en opleiding

Normaal bestond een depotbataljon uit max. 7 compagnieën, namelijk vijf tirailleurs; één met specialisten (w.o. zware mitrailleurs, verbindingen, aanvankelijk ook pantserafweergeschut) en tenslotte één subsistencompagnie (koks, schoen- en kleermakers, en andere vaklieden).

De opleiding van de jongste lichter werd zo goed en zo kwaad als het ging verder voortgezet. Oefenmaterieel, terreinen en schietbanen waren echter niet voorhanden, evenmin als voldoende instructeurs.

In de eerste maanden werd kapitein Sutherland algemeen hoofd van de instructie. Nadat ik mijn compagnie had overgedragen aan res. kapitein Mr. de Hartogh werd ik belast met de voortzetting van kaderopleiding tot onderofficier. Door het beperkt aanwezige beroepspersoneel werd dagelijks cursus gegeven en de oefenstof doorgenomen, om daarna de overige leden van het reservekader te instrueren. We hadden het er druk mee.

Langzamerhand werd de materieelpositie in oktober/november iets beter, dat gold ook voor de bewapening. De oudste lichter ging al spoedig naar het veldleger en naar de grenstroepen van het regiment.

Schietbanen werden aangelegd aan de Buitenluiendijk

en bij het Hoornse Hop. Er kwam ook een hindernisbaan. De fa. Bruynzeel had inmiddels bedkribben geleverd en V & D zorgde voor de strozakken.

De eerste kaderleden legden met succes examens af en werden dpl. onderofficier. Compagniescommandanten waren toentertijd de res. kapiteins Prakken; De Hartogh; alsook Hopink die met zijn geschut met de tweede lichter naar de Grebbestelling ging. In de meidagen zou Hopink een felle strijd meemaken.

De zgn. kadercompagnie, waaronder de kaderopleidingen kwamen te ressorteren, had tot commandant Van Koeverden Brouwer. Door de troep werd Van Koeverden veelal "Douwer" genoemd, gezien zijn vaak forse straffen. Kapitein Sutherland kreeg begin 1940 ook een compagnie toebedeeld. Op 8 januari vond de verjaardag van het regiment plaats met een lezing in de zaal van het oude Park. Een uitgebreid verslag in de Hoornse krant volgde.

De winter was streng met veel sneeuw en ijs en duurde lang. Ter nabootsing van de Fins-Russische oorlog werd vaak als camouflage in het veld van bedlakens gebruik gemaakt. Er werd druk geschaatst; militairen reden de bekende dorpentocht en andere tochten over het IJsselmeer naar Volendam en Marken.

Met de kaderopleiding werden onder barre omstandigheden een week lang gevechtsoefeningen in de Harskamp gehouden. Op weg er naar toe sneeuwde in de omgeving van Oosthuizen de trein in. De kaderleden moesten toen zelf de wagons uitgraven! Hetzelfde gebeurde met de zware mitrailleuropleiding. Toen moesten troepen uit Hoorn bijstand verlenen. Het duurde enkele dagen. In de kranten kon men lezen: "Soldaten graven de trein uit".

Een nieuwe lichter (1940) kwam op. Aangewezen soldaten voor kaderopleiding en een aparte opleiding van "uitstellers" uit de oudere lichter, bleven voor voortgezette training. Er kwam ook bezoek van de inspecteur der infanterie. Hij toonde zich bij de inspectie tevreden. Op het Grote Noord, niet ver van het bataljonsbureau, dat al eerder daar werd gevestigd, huurde men een pand om als officierscantine te dienen. Blokker leverde keukeninventaris op krediet. De res. 1e luitenant Planten, een befaamd horecaman, werd beheerder. Bij de opening waren aanwezig burgemeester Leemhorst en de commissaris van politie Dokter. Sinds het begin bestonden er veelvuldig contacten met het gemeentebestuur o.a. met secretaris Room en met de dienst openbare werken. Er werden in de stad ook enkele parades gehouden.

De bevolking deed veel voor het garnizoen. Men ontving militairen thuis en er kwam een comité voor ontspanning. In de Parkzaal werden avonden georganiseerd. Op 1 mei volgde een ontvangst op het stadhuis en in het Westfries Museum.

Na de Duitse overval op Denemarken en Noorwegen werd gewaarschuwd voor de 5e colonne activiteiten. In april was de staat van beleg afgekondigd. Officieren droegen – niet zichtbaar – steeds hun pistolen bij zich. Herhaaldelijk werden verloven ingetrokken en naderhand weer verleend. Op 8 mei werd uit de kadercompagnie een onderdeel op oorlogssterkte geformeerd voor bewaking.

Deze compagnie werd naar Utrecht en omgeving gedirigeerd voor spoorlijnbeveiliging. De kaderopleidingen bleven in Hoorn. De spanning steeg intussen ten top.

### Oorlogsdagen 10-15 mei 1940

10 Mei, 's morgens vroeg om 04.00 uur werd het vliegveld Bergen gebombardeerd. Het gedreun werd op grote afstand gehoord, ook door militairen en burgerij van



*Ontvangst officieren 19 Dep. Bat. op 1 mei 1940 op het stadhuis door het gemeentebestuur. In het midden burgemeester Mr. H.C. Leemhorst, naast hem Res. Majoor L. Leopold Bat. Cdt., naast de dames de heer J.C. Kerkmeijer (ereburger van Hoorn) en echtgenoot.*

Hoorn. Duitsland had onze neutraliteit geschonden en was ons land binnengevallen. Voor ons was de oorlog begonnen. De troep werd direct scherpe munitie uitgereikt. Rondom Hoorn werden wegen afgesloten. Dat gebeurde door de kaderopleidingen en overige meest recrutenonderdelen.

Mijn commandopost vestigde ik in de ambachtsschool op het kruispunt aan het Keern met verdedigingsposities zover mogelijk naar het noorden, naar het oosten (de "Nadorst en omgeving") en verder westelijk richting Alkmaar en Amsterdam. Reeds enige tijd eerder was een compagnie in Zwaag gevestigd. Wegversperringen werden aangelegd bestaande uit wagens, karren en prikkeldraadrollen, sommige posities versterkt met stellinghouten onderkomens. Ook werden schuttersputten met grondstellingen gemaakt. Langs de wegen naar het noorden werden springstofgordels aan bomen bevestigd om deze snel te kunnen vellen. In de dijk richting Avenhorn werd een grondmijn met trotyl geplaatst. Enkele keren werden gevechtspatrouilles uitgezonden na melding van parachutisten, lichtseinen etc. Alles bleek echter loos alarm te zijn.

's Avonds werd voor het land een herkennings(wacht)woord uitgegeven. Het werd gecodeerd ontvangen en moest eerst ontcijferd worden via een sleutelwoord en een cijfervierkant. Puttend uit mijn herinnering was één van die woorden erg karakteristiek nl. "schapenscheerder".

Voor commandanten van de recruten geleverd in de rijkswerkinrichting vormde de internering van bepaalde personen nog een aparte zorg en inspanning.

Een paar weken tevoren had de compagniescommandant Prakken bezoek gehad van rijksrechercheurs, die hem toen vertrouwelijk meedeelden, dat de strafgevangenis op last van de procureur-generaal van het Gerechtshof te Amsterdam, zou worden aangewezen als interneringscentrum.

Zodoende kwamen op 11 mei, de tweede oorlogsdag, bussen vol met NSB-personeel, rijksduitsers en anderen

afkomstig uit extreem politieke groeperingen in Hoorn aan. Onder hen bevonden zich o.m. de vrouw van de NSB-leider Mussert, het NSB-kamerlid H.J. Woudenberg, de communist D. Wijnkoop en Paul Kies, activist van de zgn. aparte Troelstrabeweging. NSB-figures uit Hoorn en omgeving werden gearresteerd en opgebracht naar de "Krententuin", zoals kaashandelaar H.R. Schottee de Vries, die van 1942-'43 nog NSB-burgemeester van Hoorn is geweest.

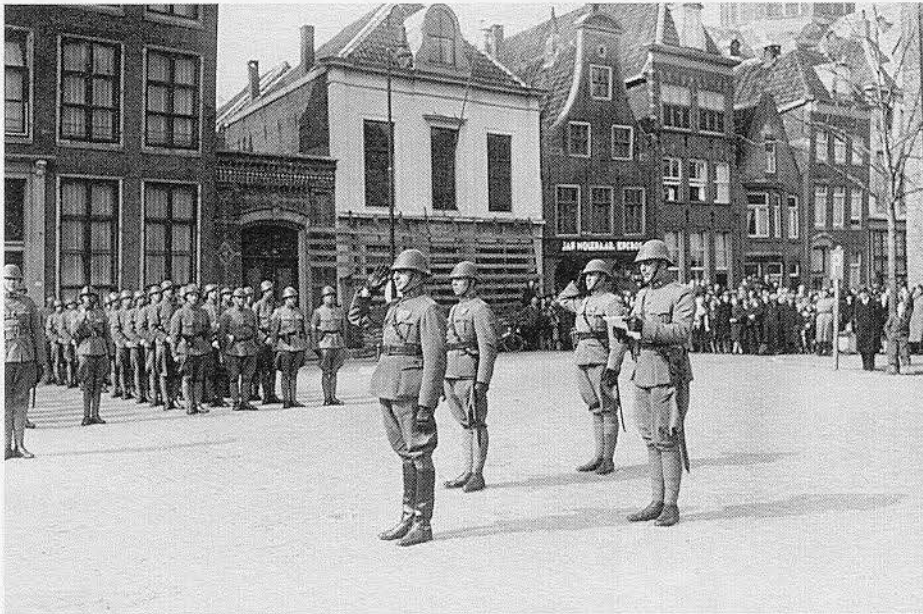
De ontvangst van de ruim 1000 geïnterneerden vond vrijwel onvoorbereid plaats. Er moest gezorgd worden voor bedden, stro en strozakken. Op de portalen werden geïmproviseerde privaten geplaatst. Een geïnterneerde arts moest eerste geneeskundige hulp bieden. Enige ruimte werd verschaft door het vertrek van de subsistenten compagnie naar een barakkenkamp naast de rijks-HBS, dat overigens nog niet geheel klaar was. Vitale punten en gebouwen in de stad werden bewaakt, evenzo het havengebied. In de loop van die dagen kwamen ook enige militairen, teruggetrokken uit de noordelijke provinciën en de IJssellinie, in Hoorn terecht.

Met Pinksteren kregen alle depotbataljons in West-Friesland opdracht een weerstandslijn te formeren van Bergen naar Blokker, ingeval de Duitsers de Afsluitdijk zouden weten te forceren. Ook moesten kruispunten van versperringen worden voorzien.

De compagnie in Zwaag was uiteraard spoedig aanwezig. Overige recrutenonderdelen werden met bussen naar het noorden en oosten en naar andere locaties vervoerd. Tot een aangesloten front kon men moeilijk komen, middelen tot verdediging van steunpunten waren niet voorhanden.

De oorlogssituatie veranderde echter zodanig, dat er voor het hele bataljon een geheel nieuwe opdracht volgde.

Op 14 mei moesten alle depôtstroepen zich verplaatsen naar het Noordfront van de vesting Holland (voor het grootste deel samenvallend met de stelling Amsterdam) achter de reeds ingestelde inundaties. Polders liepen



*Beëdiging res. 2e luitenant Scholten. Reserve eerste luitenant-adjutant leest het koninklijk besluit voor. Commandant res. majoor L. Leopold met troepen op de Rode Steen. Op de achtergrond het politiebureau met houtwerk en zandzakken, april 1940.*

onder water. De posities IJmuiden naar de IJsselmeerkust moesten worden bezet.

Het vertrek vond haastig plaats met reeds eerder geleverde en gebruikte autobussen. Voor het 19e Depotbataljon betekende de locatie- c.q. positiewijziging, dat een deel in Ransdorp en een ander deel in Monnickendam gekantonneerd moest worden. De bataljonsstaf werd gevestigd in Broek in Waterland. De geïnterneerden met een bewakingsdetachement waren achtergelaten onder bevel van de cadet-vaandrig J.W. van der Boon. In de haven werden die dag nog enkele versperringen aangebracht.

Met de compagnie van kapitein Sutherland en met de leden van de kaderopleiding ging ik die dag naar Monnickendam. De hindernissen nabij Edam, met de zichtbaar wordende inundatie, veroorzaakten nogal wat oponthoud.

In Monnickendam werden eerst enkele opstellingen bij de haven betrokken. Tegen de avond ging ik met Sutherland naar het stadhuis. Kort nadat burgemeester Heinen in gezelschap van de gemeentesecretaris en een veldwachter ons in een toespraakje had verwelkomd, werd omstreeks 19.30 uur via de radio vernomen dat ons land de wapens had "gestreckt". Het bericht bleek waar. De bataljonscommandant met zijn adjudant keerden, mede in verband met de geïnterneerden, in de late avond terug naar Hoorn. Onderweg werd het geschreven oorlogsdagboek vernietigd. Later moest het echter worden gereconstrueerd. De overige troepen bleven die nacht ter plaatse. Zelf overnachtte ik bij de gemeentesecretaris. In de ochtend van de volgende dag waren we terug in Hoorn. Ons commando in Monnickendam was zodoende wel van zeer korte duur geweest. Wij waren erg teleurgesteld en vol wrokgevoelens.

### Slotfase

Alle geïnterneerden te Hoorn werden in de morgen van 15 mei vrijgelaten en voor het grootste deel met autobussen naar Amsterdam gebracht. De bewakingscompagnie van Utrecht en omgeving keerde ook al gauw terug. Na de capitulatie moesten alle wapens van de militairen worden ingenomen. Versperringen en hindernissen konden worden opgeruimd of geslecht. Ofschoon de Duitsers al in de oorlogsdagen tevergeefs hadden ge-

probeerd van Lemmer en Stavoren uit met schepen over te steken, lukte het hen eerst op 16 mei westelijk van Enkhuizen te landen. Op fietsen reden ze via de Schellinkhousterdijk naar Hoorn. Ik werd met hen geconfronteerd. Zij vroegen mij of iedereen ontwapend was. Dit meldde ik haastig aan de bataljonscommandant die onmiddellijk naar de dijk ging, maar de Duitsers waren al doorgereden naar Alkmaar, waar ze rond 11.00 uur arriveerden.

Langzamerhand volgde de demobilisatie. Eerst de dienstplichtigen, vervolgens al het reserve-personeel. Alleen degenen, die geen werk hadden, konden blijven. Er kwamen nog wel aantallen naar Duitsland afgevoerde krijgsgevangenen na hun terugkeer het registratiebureau passeren. Het merendeel werd evenwel meteen gedemobiliseerd.

De officierscantine werd geliquideerd, de inventaris overgenomen of teruggenomen. Onze diepe para-

detrommels en tambour-maître staf werden ondergebracht bij de fa. Ridderikhoff aan de Rode Steen.

Evenals in de begindagen van de mobilisatie werd ik nogmaals belast met een compagniescommando. Nu van de subsistenten, gelegerd in die nieuwe barakken. De restanten van het 19de depot bataljon verbleven nog tot 25 juni ter plaatse. Toen volgde voor het niet gedemobiliseerde personeel vertrek naar forten in Utrecht en omgeving.

Het garnizoen Hoorn was voorgoed vertrokken. Op 15 juli werd de gehele krijgsmacht hier te lande opgeheven. Door de Duitsers "voormalig" verklaard.

### Bronnen:

- De strijd op Nederlands grondgebied tijdens de Wereldoorlog II, Krijgsgeschiedenis Afdeling Generale Staf Den Haag 1951-1963 (met mappen);
- Overzicht 19e Depot Bataljon van J. A. Baart, afschrift voor Gem. Archief Hoorn;
- Eigen herinneringen en belevenissen.

*Zwierend over de gladde vlakke van de Gouwee: een "dienst" waarin de Hollandse soldaat eenvoudig niet aan "lijntrekken" zou kunnen denken. Militairen van de compagnie, gelegerd in Hoorn, trokken er schaatsend op uit voor een vrolijke tocht naar Volendam en van daar naar Marken. Krantefoto uit 1940.*



# Unieke foto uit 1909 van bouw 't Rooie Dorp aan de Venenlaan

door Herman Lansdaal

Onderstaande foto zou in de vorig jaar verschenen uitgave over 't Rooie Dorp (Bouwhistorische Reeks 2) niet misstaan hebben, sterker nog: zij zou een waardevol beeld hebben toegevoegd aan de historische beschrijving van een van de eerste woningwetcomplexen van ons land, dat aan de Venenlaan.

De fraaie opname van de bouw in 1909 was bij de samenstelling van de uitgave jammer genoeg nog niet beschikbaar. Zij kwam onlangs in het bezit van de redactie van Oud Hoorn dankzij mevrouw G. Wit-Dobbe uit Diever, oud-inwoonster van Hoorn. Haar vader was de toenmalige tekenleraar D.A. Dobbe, die met zijn gezin aan de Achterstraat woonde. Zij had de foto's gekregen van een familielid uit Amerika, die ze op zijn beurt had aangetroffen in de nalatenschap van zijn vader, Eelco Gleijsteen. Gleijsteen senior was aannemer van beroep en woonde destijds aan de Ramen, waarschijnlijk op wat nog steeds nummer 33 is. Het is geen wonder dat juist deze foto, met twee andere, in Amerika opdook. Gleijsteen nam ze mee toen hij in 1913 als emigrant naar de States vertrok. Hij was in juni 1909 de laagste inschrijver geweest voor de bouw van de eerste 18 woningen van het complex. Het werk werd hem gegund voor een bedrag van f 29.518,—.

Aan het einde van dat jaar waren er al 17 woningen klaar. Met de 18e waren er toen wat problemen. De huurprijzen schommelden tussen f 2,— en f 2,25 per

## Tachtig jaar blijven liggen in Amerika

woning per week. Een arbeider verdiende toen een weekloon van om en nabij de f 10,—.

Of de bouw van woningen aan 't Rooie Dorp Gleijsteen heeft opgebroken vermeldt de historie niet, maar feit is dat zijn aannemingsbedrijf enige tijd later failliet ging.

Om te ontkomen aan wat toen "de schande van de gemeenschap" heette, vertrok

hij al vrij snel naar de Verenigde Staten. Daar is hij nog een aantal jaren leraar bouwkunde geweest. Zijn zoon, Johannes Markus Gleijsteen, woont er nog.

De drie foto's die op de bouw betrekking hebben zijn gemaakt door fotograaf Frans Swidde te Hoorn. Diens naam staat in het karton gedrukt, waarop de in licht bruine kleur afgedrukte opnamen zijn gelijmd. Op bijgaande plaat zijn de timmerlieden en metselaars het beste te zien. De bijzondere vorm van de schoorstenen van de hofjeswoningen, op deze foto jammer genoeg ten dele zichtbaar, is het bewijs dat het hier wel degelijk om de bouw van 't Rooie Dorp gaat.

Wie van onze lezers mogelijkwijs nog enige herkenning ziet, wordt uiteraard gevraagd te reageren. Zeer waarschijnlijk is de vierde man van links, in het donkere pak, aannemer Gleijsteen. De goed geklede jongeman rechts lijkt voor het leiden van een bedrijf toen nog te jong te zijn. Waarna de vraag overblijft waarom hij dan ook zo netjes gekleed is.



# VOC-vlees met een luchtje

door Henk Saaltink

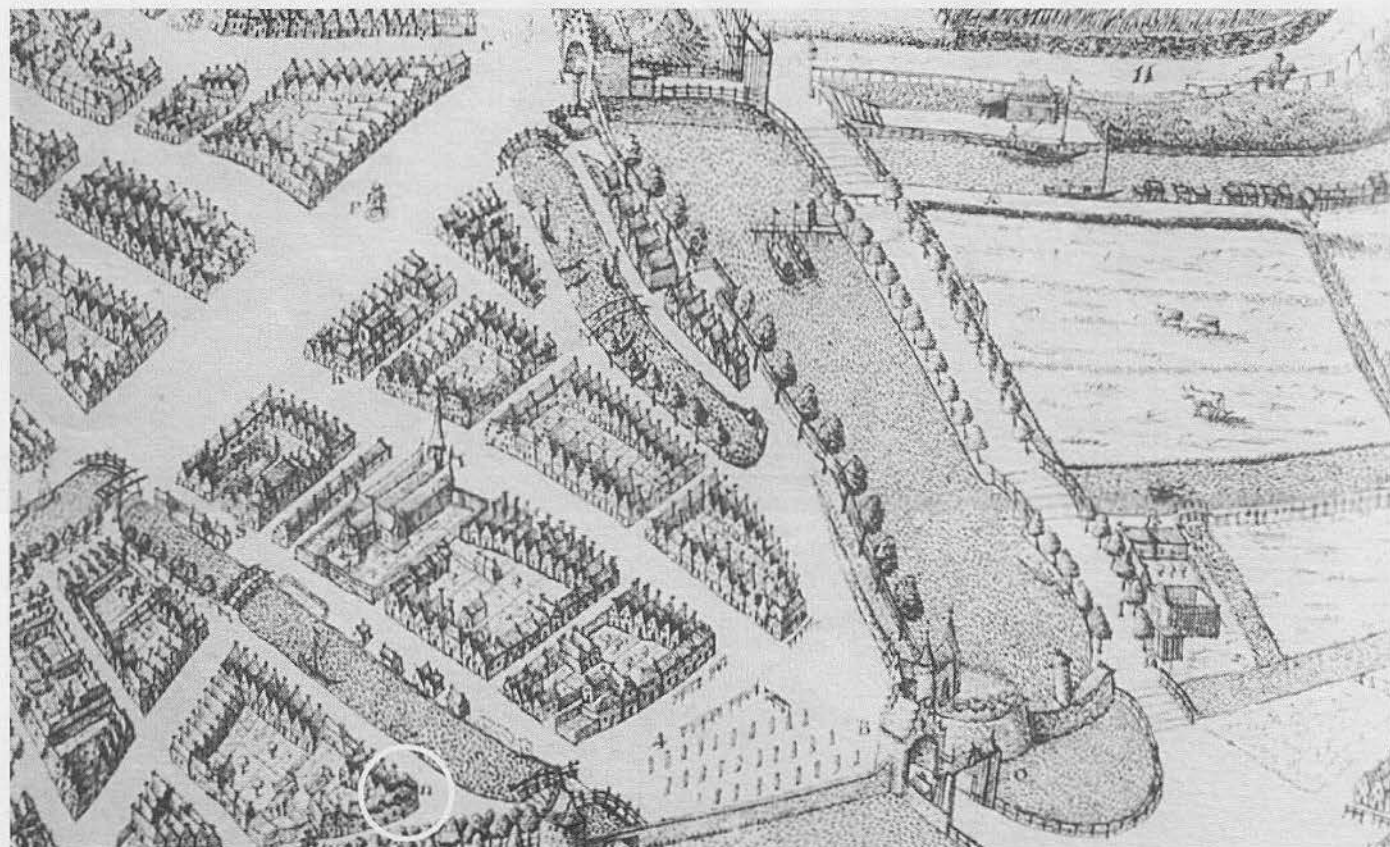
*Nederland als waterland en de Verenigde Oost-indische Compagnie. Twee onderwerpen die in de nabije toekomst de publiekstrekking voor de Nederlandse musea moeten worden. Men hoopt met deze thema's vooral buitenlandse bezoekers hier naar toe te halen. Cultuurtoerisme wordt dat genoemd. Het Westfries Museum is er al mee begonnen. Een kleine, bijzonder aardige tentoonstelling laat iets zien over het leven aan boord van de schepen die een reis van een half jaar of langer naar Indië maakten om daar onder meer de kruiden, de thee en het porselein te halen. De expositie laat ook in het kader van het Bontekoejaar iets zien van de verscheidenheid aan boeken die gewijd zijn aan de reis van de bekende Hoornse schipper. Daar wil ik nu niet op ingaan. Bontekoe is hoofdfiguur in de goed leesbare brochure die door de Vereniging van Vrienden van het Westfries Museum is uitgebracht en in het museum te koop is. In dit artikel iets over de zorg voor het scheepsvolk.*

## Leven aan boord

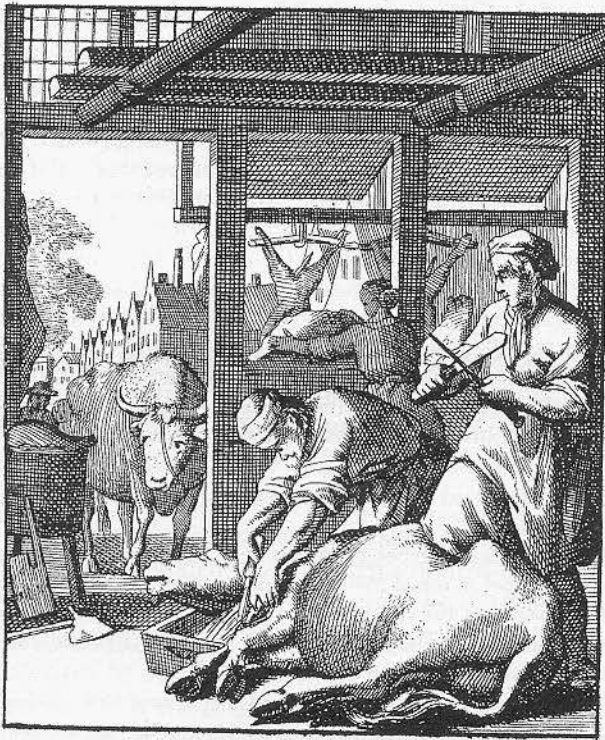
We beginnen zo langzamerhand een redelijk beeld te krijgen van het leven aan boord van de VOC-schepen dank zij het materiaal dat uit de scheepswrakken tus-

sen hier en Indië is opgedoken en de nagebouwde Oost-injevaarders in Amsterdam en Lelystad. De 'Amsterdam' bij het scheepvaartmuseum in de hoofdstad en vooral de 'Batavia' in Lelystad, die nog te water gelaten moet worden, maken het beeld van dat leven tastbaarder dan honderden bladzijden tekst kunnen doen. Ik stond aan boord van de Batavia op dat lage schemerachtige tussendeck, dat het onderkomen voor de soldaten was en waar het enige licht binnenkwam door een klein vierkant luik in het midden. Recht op staan was niet mogelijk. Ik probeerde me voor te stellen hoe dat was om in zo'n ruimte de reis naar Indië te maken te midden van een vloekende, vechtende, voor een deel zeezieke troep soldaten, die maar een keer per dag een uur gelucht werd. We waren kort daarvoor in de kajuit geweest, het onderkomen van de schipper, dat zeker voor die tijd ruim te noemen was. Toen werd het enorme sociale verschil duidelijk tussen de officieren en het volk, de mensen voor en achter de mast. De gewone bemanning had het nauwelijks beter dan de soldaten. Die sloep een dek hoger in hangmatten die tussen de kanons waren gespannen. De geschutspoorten stonden meestal open behalve wanneer bij winderig weer het water naar binnen sloeg. Een groot deel van de bemanning en de meeste soldaten kwamen uit de onderste lagen van de samenleving. Het waren mensen die met de rug tegen de muur stonden en zeker geweten zullen hebben, dat maar één op de drie van van hen die het vaderland verlieten, ook terug zou keren<sup>1</sup>. Mannen met een vrij beperkte geestelijke horizon en meestal slecht

*De Nieuwe Paardenstal op de kaart van Doesjan links onder aan het eind van het Waaitje, een destijds nog open stadsgracht, thans Veemarkt, zie aanduiding op kaart.*







*De vleeshouwer. Prent uit Jan en Kasper Luiken, Spiegel van het menselijk bedrijf. Coll. Arch. Dienst Westfr. Gem.*

geschoold. Wie niet moest ging niet naar Indië. Gewone koopvaardij, haring- en walvisvangst betaalden beter, boden betere arbeidsomstandigheden (de reizen waren korter), maar vroegen ook meer ervaring. De VOC nam op de arbeidsmarkt een zwakke positie in. De vraag was groot en het aanbod onvoldoende.<sup>2</sup> De toenemende behoefte aan scheepsvolk bij de belangrijkste werkgever in de 17e en 18e eeuw hing samen met het steeds toenemende scheepvaartverkeer tussen Nederland en Azië en met het groeiende aantal taken dat de Compagnie in de overzeese gewesten op zich nam. Het tekort werd versterkt door een stijgend sterftepercentage onder het VOC-personeel. Deze factor leidde tot een nog groter beroep op de arbeidsmarkt. Een gevolg was een achteruitgang van de gezondheidstoestand en de vakbekwaamheid van het aangenomen volk. Dit werkte weer negatief op het sterftcijfer. De VOC was hiermee in een vicieuze cirkel geraakt waarvan ze tot het eind van haar dagen niet meer is verlost.

Niet alleen voortdurend meer zieke en slecht geschoolde zeelieden waren er op de schepen te zien, ook verschenen er steeds meer buitenlanders.<sup>3</sup> Dit heeft te maken met een stagnatie in de bevolkingsgroei in Holland, na 1700 overgaand in een regelrechte teruggang. Vooral de steden van het Noorderkwartier van Holland als Enkhuizen en Hoorn, werden hierdoor getroffen. Het aanbod van Nederlanders op de arbeidsmarkt voor zeelieden liep terug, waardoor de heren bewindhebbers steeds meer hun toevlucht moest nemen tot mensen van over de grenzen.

### Een rode os

Men vraagt zich gezien het bovenstaande af, hoe het gesteld was met de verzorging van het personeel aan boord van de VOC-schepen. Men zou kunnen veronderstellen, dat er bij de grote schaarste aan zeelieden enige zorgvuldigheid betracht werd, wat betreft voedselvoorziening, hygiëne en medische voorzieningen aan boord van de schepen, alles natuurlijk gerelateerd aan de normen van die tijd. Een onlangs gevonden docu-

ment geeft iets meer inzicht in de houding van bewindhebbers van de VOC ten aanzien van de voedselvoorziening aan boord van de schepen.

Het is een akte van 9 maart 1749<sup>4</sup>, opgesteld door notaris Wormbout van Hogen waarin twee keurmeesters van het vee dat door de kamer Hoorn van de VOC werd ingekocht, op verzoek van de schout van Hoorn een verklaring afleggen over een afgekeurde os. Dat de verklaring was afgelegd op verzoek van de schout, wees erop, dat het hier om een overtreding van de stedelijke keuren of gewestelijke plakaten ging, die in een proces voor de schepensbank, de stedelijke rechtbank, behandeld zou moeten worden. Inderdaad bleek er op 12 en op 19 mei 1749 een proces gevoerd te zijn tegen de makelaar Pieter Eswijler wegens overtreding van het plakkaat van de Staten van Holland op de handel in door de runderpest besmet vee.<sup>5</sup> Het was in die tijd gebruikelijk dat de schout, die belast was met het gerechtelijk vooronderzoek, bij vermoede overtredingen of misdrijven aan getuigen vroeg voor een notaris een verklaring af te leggen. Een politie-apparaat dat een proces-verbaal op kon maken van de ware toedracht bestond nog niet, de schout had slechts een paar bodes tot zijn beschikking. Daarom wendde hij zich vaak tot een notaris, die als enige buiten het stedelijk bestuursapparaat rechtsgeldige verklaringen mocht opmaken.

### De ossen van Eswijler

Wat er gebeurd was, valt goed te reconstrueren uit de notariële verklaring en het rechtbankverslag, waarin delen van de notariële akte praktisch ongewijzigd zijn overgenomen.

Op 19 oktober 1748 werd de levering van een partij ossen aan de VOC door bewindhebbers in het openbaar aanbesteed. Vlees in gezouten toestand was een belangrijk voedingsmiddel op de Oostindiëvaarders. De dieren moesten ter keuring geleverd worden aan de Nieuwe Stadspardenstal. Deze stond op de oostelijk hoek van de tegenwoordige Veemarkt en Noorderstraat. Als de dieren gezond zouden worden bevonden, moesten ze worden gebracht naar het Compagnies pakhuis, waarschijnlijk het pakhuis Onder de Boompjes. Door bewindhebbers zou nog bepaald worden waar en door wie de ossen geslacht zouden worden. De keuring van de aangeleverde dieren lijkt een tijdelijke maatregel te zijn geweest in verband met de tweede fase van de toen heersende runderpest (1744-1764).<sup>6</sup>

De makelaar Pieter Eswijler verbond zich om een groot aantal ossen te leveren. De VOC maakte waarschijnlijk gebruik van tussenpersonen als deze Eswijler, omdat deze belangrijke hoeveelheden vee tegelijk konden leveren en daardoor een lagere prijs bedongen. Overigens schijnt dit niet altijd de juiste manier te zijn geweest, want het procesverslag meldt, dat hij eerder gebrekkige dieren had aangeboden. De levering van het vee geschiedde in fasen. Hij verplichtte zich op 28 oktober acht Groninger en Westwoldinger ossen te bezorgen. Hij bracht de dieren naar de Nieuwe Stadspardenstal en zette ze bij drie Groninger ossen die reeds door Willem Swidde waren geleverd.

### De besmettelijke ziekte

De dieren werden onderzocht door Gijsbert van Dijk en Pieter Benist, de keurmeesters van de beesten die door de Oostindische Compagnie werden geslacht. Van Van Dijk is verder niets bekend, Benist behoorde tot de kleine burgerij en was slager. Voor een keurmeester van vee een voor de hand liggend beroep. Ze verklaarden voor de notaris, dat ze een bruinrode os hadden afgekeurd, omdat deze volgens uiterlijke kentekenen de be-

smettelijke ziekte onder de leden had. Met besmettelijke ziekte wordt de hierboven genoemde runderpest bedoeld. De schout vond de zaak zo ernstig, dat hij nog twee deskundigen opriep voor een getuigenis, nl. Jan Spaarkogel en Dirk Pietersz. Jan Spaarkogel was een slager van het Grote Noord, van Pietersz is verder niets bekend, maar we mogen aannemen, dat ook hij verstand van vee en vlees gehad zal hebben. Zij vertelden, dat ze de os de volgende dag aangetroffen hadden voor het huis van Pieter Hooy aan de Koemarkt, de tegenwoordige Noorder Veemarkt. Dat was niet ver van de eerder genoemde Stads Paardestal. Het dier kon niet meer staan of lopen en werd daarom op een slee - een normaal transportmiddel in die tijd voor grote vrachten - naar het slachthuis 'Het Stoeltje' gebracht. Eswijler kreeg opdracht de os te bollen<sup>7</sup>. Hier is het procesverslag onduidelijk, want er staat dat hij of Pieter Kray het dier moesten doden. Waarschijnlijk was Eswijler beter in het verhandelen dan in het slachten van koeien. Toen het dier was gesneden en geopend, bleek, dat een van de longen groter was dan normaal. De schout liet het dier nogmaals keuren door Cornelis Passchier, Matthijs de Leeuw en Pieter Simonsz Visser, gezworen vinders van het vlees<sup>8</sup> die verklaarden dat het dier *gans niet bekwaam was om gegeten te worden omdat het vlees blauw en op sommige plaatsen pimpel en paars was*. De schout beval dat de os niet mocht worden afgehakt<sup>9</sup> en liet het dier nog *hangende aan de balk* door een gerechtsbode in beslag nemen. Van Dijk en Spaarkogel kregen opdracht de os te tonnen. Zij hebben daarop het vlees gezouten en getond, waarna de tonnen met vlees ook door het gerecht in beslag zijn genomen.

### Het proces

Op 12 en 19 mei 1749, dus meer dan een half jaar later, werd het proces over deze zaak gevoerd. Eswijler werd veroordeeld tot een boete van f 450,- wegens overtreding van het plakkaat van de Staten van Holland van 17 februari 1746<sup>10</sup> en de daaruit afgeleide stedelijke keuren van 27 april. De ernst van de zaak blijkt uit de hoogte van de boete. f 450,- was anderhalf maal het jaarloon van een gemiddelde ambachtsman.

Met het bovengenoemde plakkaat probeerden de Staten uitbreiding van de veepest te beperken. Uit de inleiding tot het besluit wordt duidelijk dat de Staten een oplossing hebben proberen te vinden voor het dilemma van aan de ene kant de handel te ontzien en anderzijds verdere uitbreiding van de ziekte te voorkomen. Er werd een gezondverklaring geëist van ingevoerd vee, aan veepest gestorven runderen moesten drie voet diep begraven worden en wilde men ze villen dan diende dit onmiddellijk na de dood te gebeuren. Verkoop van vlees en smeer van de gestorven dieren werd verboden. Zieke dieren mochten niet op de markt gebracht worden. Dit laatste verbod is dus door Eswijler overtreden.

### Conclusie

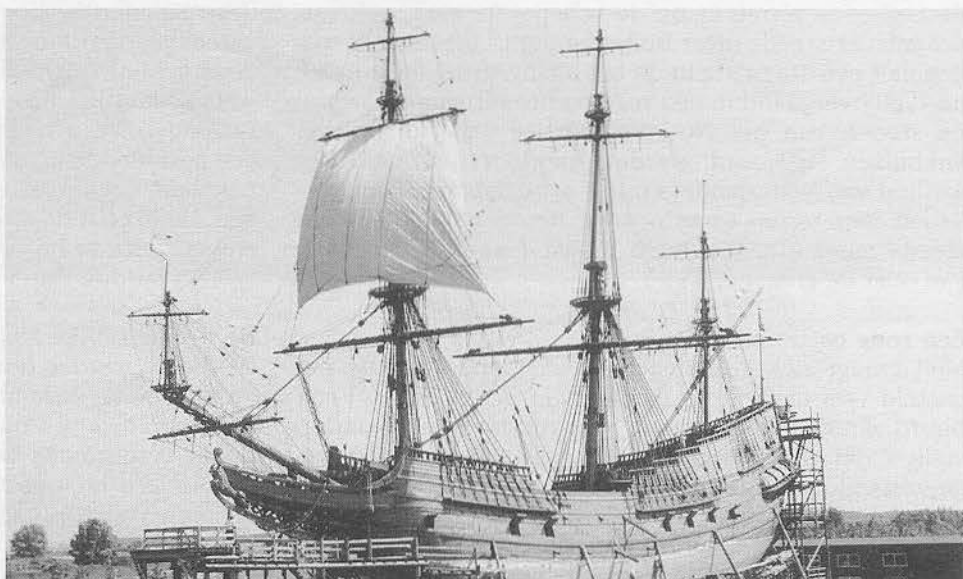
In hoeverre is nu uit het optreden van de schout zorg voor de gezondheid van schepelingen van de VOC af te leiden? In de eerste plaats moet worden opge-

merkt, dat het plakkaat vaag is over de bestemming van vlees van zieke, maar nog niet gestorven dieren en de schout lijkt deze vaagheid ten volle te hebben uitgebuit. Hij laat het vlees snijden, zouten en in tonnen pakken, een opdracht die alleen maar zinvol is, als het ook nog geconsumeerd moet worden. Dit is gebeurd, ondanks de constatering van de keurmeesters dat het vlees niet meer gegeten kon worden. Daarbij mag niet worden vergeten, dat deze schout, Herman Berkhout, ook bewindhebber van de VOC was.<sup>11</sup> Hij heeft de onmiddellijk geldelijke belangen van de Compagnie zwaarder laten wegen dan de zorg voor het personeel. Uit dit proces wordt niet duidelijk of zijn houding ook die van zijn mede-bewindhebbers was. Zo ja, dan getuigt zij van een kortzichtigheid die mede de oorzaak zou kunnen zijn voor de ondergang van de Compagnie in 1795.

### Noten

- 1) Uit een klein onderzoek bleek, dat in de jaren 1784 t/m 1788 tien schepen met in totaal 2540 bemanningsleden, soldaten en passagiers naar de Oost vertrokken. In dezelfde jaren kwamen zestien schepen met 863 koppen terug. Henk Saaltink, *Supplianten en requiranten*. Doctoraalscriptie. Hoorn, 1983.
- 2) Voor de ontwikkeling van de arbeidsmarkt voor VOC personeel zie de inleiding in J.R. Bruijn en J. Lucassen (eds.) *Op de schepen de Oost-Indische Compagnie*. (Groningen, 1980).
- 3) Zie Jan Kees Beers (en) Cees Bakker *Westfriezen naar de Oost. De kamer de VOC te Hoorn en Enkhuizen en hun recruteringsgebied, 1700-1800*. (Hoorn, 1990)
- 4) Archiefdienst Westfriese Gemeenten. Not. arch. 2522-192.
- 5) Gedingen van 12 en 19.05.1749. (Schoutsrol, OR 4490). Met dank aan Jan de Bruin, die me wegwijst maakte in het oudrechterlijk archief van Hoorn.
- 6) Voor de veepest zie: J.A. Faber *De veepest in Nederland in de achttiende eeuw in Spiegel Historiae* 1e jrg. (1966) 67-74. E. Barten *En rukte overal alles weg, waer zij trof. De runderpest in Nederland, met nadruk op Langedijk, in de 18e eeuw (1713-1784)* (Noord-Scharwoude, z.j.)
- 7) Bollen - het vee doden door het met een zware hamer voor de kop te slaan.
- 8) Vinders van het vlees waren door de stad aangestelde keurmeesters. Van de drie genoemde figuren geen nadere gegevens bekend.
- 9) afgehakt - (van een geslachte dier) in stukken gesneden
- 10) Resolutie van de Staten van Holland en West-Friesland (AWG, Oud arch Hoorn, inv. Gonnet 200, bergnr 600)
- 11) L. Kooymans, *Onder regenten* (Amsterdam 1985) 297

Het VOC-schip Batavia in aanbouw te Lelystad



# De waardevolle harmonie van oude binnensteden

door H.J. Zantkuyl

*Ter gelegenheid van de viering van het vijftigjarig bestaan van de vereniging Oud Edam hield H.J. Zantkuyl een boeiende inleiding over het fenomeen "oude binnenstad". Zantkuyl is jarenlang hoofd Monumentenzorg van de gemeente Amsterdam geweest. Hij woont nu in Hoorn. Omdat in deze beschouwing een breder, algemener beeld wordt geschetst van de ontwikkeling van het historische stadscentrum dan dat van Edam alleen, leek het ons een goede zaak deze tekst ook aan de lezers van dit kwartaalblad aan te bieden. Wat het slot van dit betoog betreft: waar de plaatsnaam Edam valt, kan o.i. gevoelig ook veelal de aanduiding Hoorn ingevuld worden.*

Het is eigenlijk onmogelijk om het begrip stad nader te omschrijven; een stad is altijd in beweging en nooit volmaakt. Er werd aan gebouwd, vernieuwd, gesloopt en er werden strenge regels aan gesteld.

Opgraving, de spaarzame bouwvoorschriften en het onderzoek ter plaatse leveren een beeld op van een middeleeuwse stad in onze omgeving. Stel u voor: moerasig land, enkele bulten, wat kronkelende waterlopen of krekken, noodzakelijke dijken en beginnende havenafbakeningen. De straten zijn nog niet geplaveid, de huizen staan nog niet allemaal in een rooilijn, terwijl hout, riet, twijgen en leem de voornaamste bouwmaterialen zijn. De meeste huizen zijn van een schamel vakwerk met rieten wanden waarvan de eerste vier voet met leem bestreken moeten zijn. Hoewel de stad in de verste verte nog niet lijkt op wat wij aan het begrip stad toedichten, is een aspect bepalend voor ons idee over het begrip stad, namelijk de eigendom van het huiserf. De eerste huiserven waren de pré-stedelijke poldererven, lang en smal. Deze middeleeuwse structuur bepaalt nog steeds het huidige stadsbeeld in de meeste van deze oude binnensteden. Mede bepalend voor ons stadsbeeld is het feit dat de eigendom van het erf ook een deel, soms de helft, van de straat betrof. Als het verkeer geleidelijk de overhand kreeg boven de gebruiks- en verblijfsfunctie van de straatruimte kwamen er drastische maatregelen. De rooilijn werd vastgesteld en de gebruiksfunctie van de eigenaar werd teruggebracht tot maximaal 4 voet, het huidige stoepgebied. Er zijn vaak delen van een stad waar de huiserven, stoelend op de pre-stedelijke poldererven, scheef op de straatruimte staan. Ik zeg hier met opzet straatruimte want ons begrip straat is ook geleidelijk ontstaan. Daar het eigendom van de huiserven ook een deel van de straat betrof, stonden ook de stoepen vaak scheef op de straat. In de middeleeuwen waren de huizen smal en diep, vaak drie ruimten achter elkaar en slechts één bouwlaag hoog. De wat rijkere huizen waren anderhalve 'staedse' hoog(etaage) wat wil zeggen een begane grond en een zolder met hoge borstwering. Kleur in dit stadsbeeld was er nauwelijks, leem op het rieten dak, leem

aan de huiswanden en op straat modder met hier en daar enige bestrating. Dit gold ook nog voor het begin van de 16de eeuw. Enkele grote stenen gebouwen waaronder kloosters en gasthuizen, kerken en torens, bepaalden het stadsbeeld van verre. Geleidelijk aan begonnen de voorschriften de bestrating te regelen en wie er voor betalen moest.

Brandgevaar was een reëel gevaar, de meeste voorschriften handelen over brandpreventie. Na grote stadsbranden, waarbij soms de helft van een stad werd verwoest, werden rieten daken en houten of rieten wanden verboden. Dit gaf nog niet direct verandering; het zou nog zeer veel jaren duren eer alle rieten daken uit het stadsbeeld zouden zijn verdwenen.

Ook de breedtemaat van de huizen werd aan een minimummaat gebonden, ook vanwege het brandgevaar. Over het algemeen was deze maat één roede (ongeveer 3,5m). Ook deze maat is nu nog aanwezig in onze steden. Door opsplitsing en smaldeling van bredere erven

*De Speeltoren aan de Lingerzijde in Edam.*



zal er een gemiddelde huismaat van 16,18 en 20 voet ontstaan.

Op het einde van de 16de eeuw zou de straatruimte drastisch veranderen. De bestrating wordt nu grotendeels door de overheid uitgevoerd, de aanwonenden moesten het echter wel betalen. Er ontstond een zekere eenheid. Ook voor het stoepengebied kwamen strenge regels. Een belangrijke stap was de eis de grenzen van de stoepen niet meer te reguleren naar de grenzen en de richting van de huiserven, dus scheef op de straat maar nu haaks op de straat. Dat gaf de nodige moeilijkheden want velen moesten hun stoepen herinrichten. Ook de vormgeving van de gevels onderging hierdoor een verandering, de neggen en profilering van de ramen liepen evenwijdig aan de zijmuren, dus ook scheef op de straat. Ook dit ging nu veranderen: de gevel richtte zich naar de straat en de afwerking zoals neggen, vensters, nissen, lisenen en bij stenen gevels ook de trapvormige beëindiging, kwam haaks op de straat. De gevel en de stoep maakten zich los van het huis en werden onderdeel van de straat, de straat kreeg prioriteit op het huis, het huidige straatbeeld was een feit. Er zijn nog enkele vroege stenen huizen waar de afwerking nog scheef op de straat staat, zoals het St. Jansgasthuis uit 1563 te Hoorn. In de hoofdstraten werd het riet geleidelijk aan vervangen door een harde bedekking.

In grote steden zoals Amsterdam groeide het huis sterker in de hoogte. Al veel huizen hadden een tweede woonlaag en het bovenhuis was allang geen onbekende meer in de 16de eeuw. Over de kleur in het 16de-eeuwse stadsbeeld weten wij weinig. De vele rieten daken zullen zeker hun stempel gedrukt hebben. De houten gevels, zeker de rijkere, zullen behandeld zijn geweest met kleur. De schaarse gegevens op schilderijen laten okerkleurige nuances zien, maar ook rode en blauwe gevels. In Amsterdam had nog 52% van de huizen in het midden van de 16de eeuw een houten gevel.

Het valt ons nu niet mee om het algemene gebruik van de straat in de 16de eeuw voor te stellen. Gaan wij af op hetgeen verboden was, dan krijgen wij toch enigszins een beeld. Varkens en ganzen liepen vrij rond. Geleidelijk aan kregen alleen kloosters en gasthuizen dit recht. In Amsterdam mochten de bewoners van bovenhuizen hun 'onreine materie', zeg maar gewoon: hun nachtpo, niet uit het raam ledigen. Dat gaf maar 'ongenoecht' aan de voorbijgangers. In 1516 werd in Hoorn verboden om 'asch, dreck, stenen, slijck, crengen, panssen, darmen, longen ofte diergelijck' in de grachten of enige wateren te gooien. Mesthopen waren ook niet bevorderlijk. Men mocht geen mest in huis houden maar wel op de straat. Er moest wel ruimte zijn om te lopen. Men was zeer bevreesd voor open erven, dat werden al gauw drassige stukken grond met vuil en ongedierte; de pest loerde overal. Slopen van een huis mocht niet zonder vergunning. Er waren keuren die het meenemen van een huis naar een andere stad verboden. Verhuizen is goed, maar het huis laat je staan. Die eenvoudige huizen waren bijna roerend goed. Een keur in Enkhuizen bepaalde: 'soe en moeten niemant unter stede voeren bij seventien pond.'

In de 17de eeuw kreeg het stadsbeeld meer eenheid vanwege de strenge regels van de overheid, waarbij wel degelijk gelet werd op welstand. De houten gevel verdween langzaam uit het beeld, de trapgevel werd een soort eenheidsgevel waarin echter nog veel variatie mogelijk was.

In grote steden groeide het huis sterk in de hoogte. Huizen met drie bouwlagen kwamen al voor. Ook in kleinere steden groeide het huis soms in de hoogte, niet zo

zeer uit de woonbehoefte maar meer als eis van de overheid, een welstandseis. Een hoog huis gold als rijkdom en de stad wilde zoveel mogelijk hoge huizen. In Hoorn werd bij de uitgifte van erven aan de Italiaanse Zeedijk in 1648 geëist dat de muurplaat op 22 voet hoogte kwam te liggen. Er moest dus een verdieping op! Ook in Alkmaar gold deze regel bij de bouw van nieuwe huizen met als extra eis van een 'opgaande gevel', een trapgevel. Ook in Haarlem werd deze eis gesteld, de verdieping moest daar 12 voet hoog zijn.

In Utrecht waren strenge bepalingen op dit punt. De huizen van één bouwlaag met een kap vond men een 'discieraet' voor de stad. Een lange lijst van straten en stegen volgde waar alleen gebouwd mocht worden met twee bouwlagen.

Er was duidelijk sprake van welstandszorg en van schaalvergroting.

Er was echter geen sprake van eenheid in het stadsbeeld. Ondanks de speelsheid van de Renaissance architectuur waren er nog veel traditionele houten huizen en vakwerkhuisjes met rieten daken, verstorende elementen in het gave beeld dat de overheid voor ogen had. In Hoorn werd in 1608 nog eens een keur herhaald waarbij ieder jaar 25 of 30 rieten daken moesten worden afgebroken. Uit het feit dat Velius vermeldt dat de meeste eigenaren dan hun hele huis verbouwden, kon worden opgemaakt dat het hier om eenvoudige houten of vakwerkhuisjes ging waarbij de kap een belangrijk onderdeel uitmaakte. Door deze brandpreventie-eis werden er nieuwe huizen gebouwd, wat misschien ook wel de achterliggende bedoeling was. Ook in Alkmaar gold deze eis, daar moesten ieder jaar 50 huizen verbouwd worden, te beginnen bij de meest vermogenden. De voornaamste straten knapten hierdoor op, maar het verschil met de mindere buurten werd hierdoor wel groter.

Ondanks de wijziging in de architectuur na het midden van de 17de eeuw, onderging de straatwand weinig verandering. Zowel de trap-, hals- en klokgevels als de nog weinig voorkomende lijstgevel, bleven het individuele huis accentueren. In de grote steden zou dit geleidelijk aan en meestal op enkele plaatsen veranderen. Er kwamen overheidsmaatregelen om ook in de straatwanden een schaalvergroting door te voeren. Op sommige plaatsen werden hoogte en lijstgevel verplicht gesteld, zodat er grootse stadsgezichten ontstonden. Deze schaalvergroting ging aan de kleinere steden voorbij. De rijke huizen die wel deze schaalvergroting ondergingen, bleven als eenzame wachters in het stadsbeeld achter. Ook het op vlucht stellen van de gevels werd als eis gesteld.

Ondanks prachtige bouwwerken was het 17de-eeuwse stadsbeeld niet bepaald gaaf te noemen, misschien wel romantisch en schilderachtig, althans in onze ogen. Over de stank buiten zowel als binnen, het ongedierte, de vuilnishopen en de armoede en ziekte zijn al vele bladzijden geschreven.

In de 18de eeuw verstilte het stadsbeeld. De bestrating werd over het algemeen door de gehele stad uniform behandeld. Het stoepengebied verstilte eveneens, het materiaal werd nu bijna overal hardsteen. In het huis zelf had een verandering plaats. Het openbare deel van het huis, het voorhuis, werd verkaveld in halletje en zijkamer. Het huis werd steeds meer privé-domein waardoor de relatie met de straat verminderde. De zo boeiende stoepstenen, de oude grenswachters van het huis, werden vervangen door hardstenen paaltjes, of gietijzeren met stangen. Een misschien symbolische maar wel degelijk een afbakening tussen privé en openbaar. Ook

de architectuur verstilde, de kleur van de rode baksteen werd vervangen door bruin of paars.

De 19de eeuw volgde dit voorbeeld, zeker over de eerste drie kwart eeuw. Hier en daar een gepleisterde gevel riep iets van die vertrouwde schilderachtigheid op. Op sommige plaatsen verschenen winkels met grote glasruiten, maar met een afwerking en detaillering die verhalen was en trouw bleef aan de oude vormentaal. Geen verstoring dus.

Over de 20ste eeuw hoef ik U niets te zeggen, daar bent U zelf de grootste deskundige in, daar u er debet aan bent.

Het begrip stad is moeilijk te omschrijven daar het constant in ontwikkeling is. Er zijn wel enige aspecten te noemen waaraan een stad moet voldoen om dat zeldzame predicaat 'oude binnenstad' te verkrijgen. Het belangrijkste uitgangspunt is de stedelijke structuur met zijn huiserven die teruggaan op pré-stedelijke poldererven of op een gesticht of ontworpen patroon, dat in het algemeen ouder is als de huizen daarop. Hiermee geeft een stad eer aan de plek waarop het is ontstaan en krijgt de historische dimensie een extra accent. De straten in dit patroon geven het verhaal van oude waterlopen of dijken die de plek bewoonbaar hebben gemaakt. De vaak onnodige inbreuken zijn duidelijk herkenbaar en vormen de dissonanten in het huidige stadsbeeld. De huizen en gebouwen zijn in de ontwikkeling van de stad de wisselende aspecten die echter door de traditie van het bouwvak én de architecten én de stedelijke wijze van wonen, nauw verbonden zijn met deze structuur.

In 1948 noemde A.A. Kok in zijn boekje in de Heemschutserie Edam 'de schone slaapster'. Eigenlijk was dat een erenaam. Had zij niet geslapen maar onstuimig geleefd dan zag uw stad eruit als zovele anderen waar nodeloze gaten onherstelbare schade hebben aangericht.

Ik weet niet onder welke beweegredenen Oud Edam 50 jaar geleden is opgericht. Maar het zou mij niets verbazen als de 'schoonheid' van de stad belangrijk was voor de oprichters. Er is zelfs een poos geweest dat wij nauwelijks meer van schoonheid mochten spreken, dat was niet dynamisch genoeg. En zeker nu niet, waar het wegvallen van overheidsgeld wordt goed gepraat met het ontwikkelen van een 'dynamische zorg'. Ik spreek de laatste tijd weer gewoon over schoonheid, waaronder ik versta 'harmonie', namelijk de harmonie tussen de stedelijke structuur met zijn karakteristieke huiserven, de ruimtelijke structuur daarvan – de morfologie – en de architectuur waarin vooral de beeldkracht en zorgvuldigheid van de afwerking een belangrijke rol spelen. Voor het behoud van waardevolle architectuur en stedenbouw is de overheid traag op gang gekomen. Maar de snelheid waarmee zij terugtreedt is enorm. Veel zal nu afhangen van plaatselijke bestuurders. In Edam is sprake van een 'wankel evenwicht'. Ik heb trachten aan te geven dat een stad nooit af is, altijd in ontwikkeling. Edam is in onze ogen nú een gave stad. Een weldoende slaap doet nu eenmaal wonderen. Maar zij is nu wakker, de druk van helaas altijd grootschaliger vernieuwingen en van een vergroving van de architectuur zullen druk uitoefenen op de harmonie waarover ik sprak.

*De Kwakelbrug aan de Schepenmakersdijk in Edam.*



# STADSBEELD

## RESTAURATIES WIJZIGINGEN VERVAL

door W.L. van der Waal en A.G.F. van Weel

*Mede met informatie vanuit de Gemeentelijke Monumentencommissie en andere instellingen waarin Oud Hoorn-bestuursleden zitting hebben:*

**15 augustus 1994**

### **Achter de Vest 1 (rijksmonument)**

Maria-of Kruittoren wordt binnenkort in opdracht van eigenaar vereniging Hendrick de Keyser gerestaureerd.

### **Achterom 18 (rijksmonument)**

Plan voor verbouw tot bovenwoning met beneden winkelruimte.

### **Achterom 29**

Bedrijfspan, oorspronkelijk uit 1770; verbouwplan geannuleerd. In verval.

### **Achterom 53 (gemeentelijk monument)**

Horna-gebouw; oude dakkapellen zijn verwijderd om gerestaureerd te worden.

### **Achterstraat 6,8 (rijksmonument)**

Langdurige restauratie waarvan einde nog niet in zicht is.

### **Appelhaven 26r**

Tegenover nummer 26r, restaurant Bohemen, drijvend terras aangelegd. Experiment voor één jaar. Oud Hoorn heeft het college verzocht het te laten verwijderen, o.a. vanwege aantasting van het historisch stadsbeeld. De Welstandscommissie voor de binnenstad van Hoorn adviseerde negatief m.b.t. het verlenen van een bouwvergunning.

### **Breed 2 (hoek Westerdijk)**

Na brand, ontwikkeling van nieuwbouwplan "Het Volmaakte Schip": restaurant op de begane grond en zeven woningen op de verdiepingen.

### **Buurtje 3 en 4**

Onderpui opnieuw opgetrokken in historiserende stijl. Woonblokje vormt nu fraai geheel aan de kwetsbare rand van een gebied dat grote veranderingen zal ondergaan (zie foto).



### **Gedempte Appelhaven 28-34**

Woonhuizen eind 19e eeuw. Restauratie in opdracht van Stichting Stadsherstel in uitvoering (zie foto vorige kwartaalblad).

Buitenmuren zijn neergehaald en de oorspronkelijke boogvormige kozijnen zijn vervangen door rechte. Desondanks past het resultaat van deze nieuwbouw harmonieus in het straatbeeld.

### **Grote Noord 9-11 (rijksmonument)**

Sportschool verhuisd naar Draaafsingel 62. Nieuwe functie panden nog onbekend.

De gemeentelijk nota van uitgangspunten ter voorbereiding op het nieuwe bestemmingsplan Binnenstad Centrumgebied 1994, doet het ergste vrezen: de hele straat mag straks "verwinkelen".

### **Grote Oost 2-4-6 (rijksmonumenten)**

Bij het Waterschap leven sterke verhuisplannen. Toekomstige bestemming van de panden onzeker. Oud Hoorn heeft blijk gegeven van grote ongerustheid en betwist de verhuisnoodzaak.

### **Grote Oost 60 (rijksmonument)**

Oosterkerk: uithangende klok behoeft opknopbeurt wegens inwatering.

### **Italiaanse Zeedijk 51**

Kap door storm dakpanloos.

### **Italiaanse Zeedijk 81**

Plan tot uitbreiding van de woning met de gevelsteen "In 't vriesbotervat".

### **Jeudje 6-8-10 (gemeentelijk monument)**

Voormalige arbeiderswoningen in sterk vervallen staat. Aangekocht door Stichting Stadsherstel om te worden gerestaureerd (zie foto).



### **Julianapark**

Er wordt door belanghebbenden gediscussieerd over plannen omtrent andere functies in en bij het park n.a.v. Toeristisch Recreatief Actie Plan. Hollandia mag van sommige politieke partijen blijven. Oud Hoorn volgt de ontwikkelingen nauwlettend.

### **Karperkuil**

Aangepast plan voor bouw van groot woningencomplex in ijskast. Lichtmastenfabriek buiten gebruik. Gebouwen thans in gebruik door Stichting De Achterstraat.



### **Kerkplein**

Groeit langzamerhand vol met attributen als verkeersaanduidingen, plaskruis, horeca-kiosk, drie glaskakken, parkeerborden, vlaggemasten, reclames en fietsrekken.

De gemeentelijke werkgroep micro-milieu kan hier goed werk verrichten.

Grote Kerk: staat in de steigers vanwege de restauratie van het leien dak (zie foto).

Over ontwerp voor overdekt terras voor Grieks restaurant wordt door monumentencommissie vernietigend geoordeeld.

### **Kleine Oost 41 (rijksmonument)**

Oosterpoort uit 1578. Windwijzer zit vast; kan niet wijzen.

Vooraf het natuursteen behoeft hoognodig een schilderbeurt.

### **Koepoortsbrug**

De brug is "buielig" aan de Draafsingelzijde en verkeert in slechte staat van onderhoud.

### **Johan Messchaertstraat**

Schoolgebouwen aan oneven zijde, in eigendom van de gemeente, zijn in gebruik bij het Cornelis Drebbel College. Gebouwen worden gerenoveerd en niet langer bedreigd door sloop ten behoeve van parkeergarage.

De karakteristieke bomen in deze straat zijn ongeneeslijk ziek.

### **Molsteeg**

Opvulling met appartementen in kaalslaggebied. De historische rooilijnen zijn aangehouden.

### **Mosterdsteeg**

Bouw van 14 appartementen met beneden kantoorruimte is in volle gang.

Groen geschilderde onderpui van pand op hoek met de Baanstraat is een aanfluiting.

### **Nieuwsteeg/Nieuwstraat (rijksmonument)**

Sint-Caeciliakapel uit 14e eeuw. Grote knaagkever gesignaleerd in kap.

Bouwplan in voorbereiding.

### **Nieuwstraat/Wisselstraat**

Poortje uit 1603; muren en houten gewelf in slechte staat.

### **Nieuwstraat 23 (rijksmonument)**

Oude Stadhuis uit 1631. Nu met diverse functies, o.a. V.V.V., trouwzaal en onderkomen van de Archeologische Dienst van het Westfries Museum. Gemeente dubt over restauratie en functiewijzigingen (o.m. over politiepost binnenstad). Trouwen kan tijdelijk in het Westfries Museum.

Het is de hoogste tijd dat in ieder geval de voorgevel van dit Hoornse visitekaartje wordt aangepakt.

### **Noorderplantsoen (rijksmonument)**

Tamelijk rigoureuze ingreep ten behoeve van de bereikbaarheid en de plaatsingsmogelijkheid van kunststofkiosken.

De groene entree tot de stad vanuit het station is er zeker niet aantrekkelijker door geworden. Monumentencommissie verklaart zich tegen verplaatsing kiosken van Noorderveemarkt naar het rijksmonument Noorderplantsoen.

NZH-kantoor in het plantsoen wacht op nieuwe kantoorruimte nabij NS-fietsenstalling.

### **Onder de Boompjes 8 (rijksmonument)**

Pand met pothuis en luifel uit de 17e eeuw in eigendom van de vereniging Oud Hoorn. Restauratie (schilderwerk, vervangen houtwerk en herstel voegwerk) afgerond.

### **Onder de Boompjes 22 (rijksmonument)**

(Rechter)VOC-pakhuis uit 1606. De luiken aan de onderpui zijn eindelijk teruggeplaatst, geschilderd en wel.

### **Oostereiland**

Omvangrijk gevangeniscomplex met o.a. 19-eeuwse bebouwing en oudere fragmenten. Wordt weer als gevangenis gebruikt.

Oostereiland nu ook gedeeltelijk openbaar wandelrein. Monumentale waarden zijn beschreven; monumentencommissie adviseert plaatsing op gemeentelijke monumentenlijst.

Plan voor aanlegsteiger charterschepen aangevochten door omwonenden.

### Ramen 4 (rijksmonument)

Evangelisch-Lutherse kerk uit 1768. Restauratie van casco, kap en gewelf is in volle gang en ontmoet nogal wat tegenslag (zie foto).



### Ramen 31 (beeldbepalend)

Voormalige Doopsgezinde Kerk uit 1865. Vereniging Oud Hoorn heeft gemeente verzocht dit pand op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. Monumentencommissie is accoord.

Kerk wordt verbouwd door De Combi; op de begane grond zijn aan weerszijden van de entree lange ramen geplaatst.

### Rodesteen/Kerkplein

Door diverse belanghebbenden en door vereniging Oud Hoorn wordt bij de gemeente aangedrongen om te komen tot een plan voor een stijlvoller en schoner plein. Hierbij passen zeker de nodige parkeerverboden.

De tijdelijke(?) massieve paaltjes ter bescherming van het publiek op de sterk vergrote café-terrassen vormen zeker geen bijdrage tot een herinrichting in stijl. Hoorn wordt een stad met een steeds grotere paaltjesdichtheid (zie foto).

Vereniging Oud Hoorn pleit voor het terugbrengen van stoepen.



### Rode Steen 16 (rijksmonument)

Vestiging ABN-AMRO-bank; door gemeente aangekocht t.b.v. uitbreiding Westfries Museum.

Verfwerk met weinig gevoel voor historie; de toegangsdeuren in Lodewijk XVIe stijl zijn beschadigd.

### Stationsplein

Reconstructie bijna voltooid. Ontsierende bushaltes en telefooncel voor monumentaal stationsgebouw (zie foto rechtsboven). Van Gend en Loosgebouwtje definitief ter ziele.



### Turfhaven

Muur van vleugel van voormalige Weeshuis is sterk aangetast. Plannen van de Stichting Stadsherstel om op de plaats van de muur twee woningen te bouwen. Plannen zijn in de Monumentencommissie besproken en hebben geleid tot het verzoek om voor de gevel aan de tuinzijde een nieuw ontwerp te maken.

### Veemarkt

Nieuwe looproute van station naar het Dal. Aantasting van het historisch straatbeeld.

De hekken (ook die op de Noorderveemarkt) worden binnenkort gerestaureerd.

### Veemarkt 6 (rijksmonument)

Voormalige Huiszitten-Weeshuis. Tussen 1795 en 1926 Kazerne van Hoornse Garnizoen. Daarna verbouwd tot Automobielfabriek. Plan voor nieuwe functie (bankvestiging). Bedoeling is de onderpui uit 1926 in oude vorm te herbouwen. Ook aan de achterzijde is de verbouwing begonnen.

### Visserseiland

Plan voor nieuwbouw van ca. 150 woningen in woontoren met zes en zeven verdiepingen.

### Vollerswaal/Karperkuil

Sluis functioneert niet meer, is in verval.

### Westerdijk (provinciaal monument)

De bestemming van het terrein van het voormalige Witte Badhuis blijft omstreden. Vele gemiste kansen. Talloze Hoornse illusies in puin (zie foto).



### Wisselstraat

Ontwerp van Carolus Diederich voor nieuwe gevelsteen boven "Oude-Vrouwenpoortje" door diverse commissies goedgekeurd. De huidige oude steen gaat naar het Westfries Museum).

### Zon 11 (rijksmonument)

17e-eeuws woonhuis (thans opslagruimte). In ernstige staat van verval.



# MEN VRAAGT ONS

door H.W. Saaltink

*Zes reacties op eerder ingezonden foto's en twee lezers die nieuwe foto's instuurden. Het was dus een gemiddelde oogst. Het leuke van deze rubriek is dat waarschijnlijk telkens weer nieuwe bronnen voor in te zenden foto's worden aangeboden, want ik zie telkens weer nieuwe namen van inzenders in deze rubriek verschijnen. Wellicht hebben we zo eens het gehele Hoornse archief van oude foto's van Hoornse mensen in ons blad verzameld.*

## De regels van het spel

Omdat we nu al negen jaar met deze rubriek bezig zijn, lijkt het me nuttig aan de nieuwe leden te vertellen, waarom het in deze artikelenreeks gaat. U kunt de redactie oude foto's toezenden waarop een of meer personen staan waarvan de namen niet meer bekend zijn. De foto's worden in het blad geplaatst met het verzoek aan de lezers mij de namen te geven van de onbekenden. Deze worden dan in het volgende nummer bekend gemaakt. Uiteraard ontvangt U de foto's na verloop terug, al kan het zijn, dat U enkele nummers moet wachten, omdat ik Uw exemplaar door het grote aanbod niet direct kan plaatsen. Ik probeer het ontvangen materiaal zo eerlijk mogelijk over de opeenvolgende nummers te verdelen. Aan de inzendingen zijn enkele beperkingen verbonden.

1. Op de foto's moeten mensen zijn te zien waarvan de namen bij de inzender niet meer bekend zijn. Indien U echter een groepsportret heeft waarvan wel alle namen bekend zijn, maar waarover U bij voorbeeld nog veel kunt vertellen of wanneer de opname om een andere reden interessant is, kunt U deze toch best insturen.
2. De opnamen moeten zodanig zijn dat de lezers de geportretteerde kunnen herkennen, dus geen familiekiekjes met de jongste kleinzoon op de driewieler in de tuin van opa. De foto's moeten ook van goede kwaliteit zijn, omdat bij het afdrucken de duidelijkheid minder wordt.
3. De foto moet Hoornse mensen laten zien. Grenzen in de tijd worden niet gesteld. Stuurt u gerust zeer oude foto's in, er zitten vaak juweeltjes onder, al moet u niet verwachten dat er nog iemand wordt herkend. Voor zeer recente foto's kunt U beter contact opnemen met vrienden en bekenden.

## Kinderbond en Gemeenteschool

Nieuwe foto's ontving ik van de heer J. van de Koelen uit Hoorn en van mevrouw M. van der Storm-Stumpel uit Bussum. De 83-jarige heer Jan Baart, waarschijnlijk uit Hoorn, de heer J. Bakker uit Zeewolde, mevrouw T. Groot - de Boer, de heer L. Roodzant en mevrouw M. Tijsen-Delcour allen uit Hoorn, de heer Jelle de Vries uit Arnhem en mevrouw Ina Wit uit Diever gaven me informatie over eerder geplaatste opnamen. Mijn hartelijke dank voor Uw foto's en vaak zeer verhelderende opmerkingen.

De heer Baart die ook nog zeer actief op de fiets is en met veel plezier een paar regels voor me schreef, gaf me nog wat namen van kinderen die voorkomen op de foto met het groepje van de Kinderbond (blz. 71). Op de achterste rij staan van links naar rechts Jan Baart, naast hem, zoals we reeds weten Goinga, dan twee onbekenden, Kees Stolk, wiens vader bewaker in de 'Krententuin' was, Piet Tonneman, een bekende speler bij Hollandia, D. Kleipoel, weer een onbekende en tenslotte Willem van der Hulst. De drie meisjes daarvoor moeten dan Jannetje Meurs en Nelly en Toos Flotman zijn, maar wie daarbij wie is kunnen we niet achterhalen.

De heer Bakker en mevrouw Tijsen-Delcour gaven me bijna alle namen van de tweede klas van de gemeenteschool nr. 3 uit 1942 (blz. 70). Hier volgen ze. Ik handhaaf dezelfde volgorde als in het vorige nummer en geef alleen de namen die mevrouw Bos-Pette nog niet had of waarvan de beide nieuwe informanten een andere naam opgaven.

*Rechter rij:* 1 links: Gerard de Boer i.p.v. Van Dam (Bakker, Tijsen), rechts: Klaas Winkel i.p.v. Zwart (B, T). De vader van Gerard was stratemaker. Klaas was een zoon van een van de eigenaars van het garagebedrijf van Van der Linden en Winkel. 2r: Jopie Ensink (B), Riek Ensink (T). Jopie Ensink woonde op de Slapershaven. 4r: Diny Timmerman (B), Fientje? (T). Diny Timmerman kwam uit de Schoutenstraat. De verder onbekende Fientje was de nu overleden vrouw van de orgeldraaier Cor Selie. 5l: Wim? Vis (B), Klaas Vis (T). De vader van Klaas Vis was melkboer aan het Grote Oost. 6r: Corrie Oudolf (T). Middelste rij: 1r: Meeuwis of Meepie Rijper (B, T). De familie Rijper woonde in de Trommelstraat. 2l: Marietje Machiels (B, T), 2r: Mientje Klaiboer (T). 3r: Willem Mooy. 4l: Nelly Nierop (T), 4r: Truus Engel. 5r: De onderwijzeres juffrouw Doorneveld. Zij bracht haar vakanties door in Bussum aan de Jan Tabaklaan.

*Linker rij:* 1l: Kees Bijhouwer i.p.v. Kees Bakker (B, T). De ouders van Kees hadden de bibliotheek 'Elck wat wils' in de Nieuwsteeg. 2l: Jenny Boot i.p.v. Jenny Roor-da, 2r: Jenny Knol (B), Kitty Knol (T). Vader Boot was melkboer en woonde aan de Holenweg, de familie Knol woonde in de Schoutenstraat. 3l: Tiny Roos i.p.v. Nel Roos (T). 4l: Toon de Weger (B, T), 4r Joop Jongejan (B, T). Joop Jongejan woonde in het Rooie Dorp aan de Venenlaan. 5-midden: Gerrit Vingerhoed (B, T), 5r: Wim Visser (B, T). Wim Visser woonde in de Tweeboomlaan.

De staande leerlingen links: links: Bonnie Schoonhoven (B, T), voor hem Mart Delcour (de inzender)(B, T). Bonnie Schoonhoven woonde op het West.

### Huishoudschool en nogmaals Van Berkel

Mevrouw Groot-de Boer verschaftte me bijna de helft van de namen van de meisjes van de huishoud- en industrijschool, die in 1931 gekiekt werden tijdens een schoolreisje (blz. 69). Neemt U de schets er even bij?

1. Trien Bakker, 2. Annie(?) Venverloo, 5. Annie Mels, 7. Gré Wuister, 11. Jo Andringa, 12 Dina (?) de Graaf, 17. Riena Pool, 19. Truida Stek (?), 20. Gré Felier, 21. Riek Renon, 22. Maartje Homan, 24. Jo Donderdahl, 26. Annie Joustra, 27. Jo van Hinte, 28. juf Uitenbogaard, 32. juf Oosterhuis, 33. meisje Bakker, 34. Sipke Rienstra, 35. meisje De Graaf, 36 Trijntje de Boer, 37. Corrie Broertjes, 38. meisje Heertjes, 43. Guur Bakker, 46. meisje Van der Zel, 49. Berta v.d. Oord (?), 51 juf V.d. Plaats, 57. meisje Karssen, 61. Wil Gronert, 62. Wollie Zijp, 63. Jannie Korver.

De Hoornse huishoud- en industrijschool trok veel leerlingen uit de omgeving. Er zullen dus nog al wat meisjes van buiten de stad op deze foto staan waarvan de namen niet bekend zijn.

Mevrouw Ina Wit komt in een ouderwets uitvoerige brief nog een keer terug op de klas van Van Berkel (blz. 34). Zij bevestigt de namen van Loes Polman en Gré Winkel, maar Jack Standhart is bij haar Sjaak Standdaard. Marie Leegwater wordt weer Gré en woonde in een nu afgebroken boerderij op de Schellinkhouter dijk. Gré Grabowsky blijft zo. Vader Grabowsky was leraar Engels en hoofd van de toenmalige ULO-school. In het begin van de dertiger jaren wist men nog niet hoe deze in oorsprong Poolse naam moest worden uitgesproken, ook de familie zelf had er moeite mee. Van de overige namen veranderen er weinig. Wil Dobbe moet natuurlijk Ina Dobbe zijn, want dat is zij zelf. Van de voornaam van Jan Pik is ze niet zeker, het zou ook Jaap kunnen zijn. Vader Pik had een zaadhandel. Jan Lighthart verwijst nog naar hem.<sup>1</sup> De ouders van Trijnie Foks hadden een sigarenwinkel op de hoek van de Gedempte Turfhaven en de Nieuwstraat. Het onbekende meisje achter in de klas blijft ook bij mevrouw Wit onbekend. Hoe graag ik zou willen, ik kan wegens plaatsgebrek niet ingaan op de rest van haar brief, waar ze boeiend vertelt over de buitengewone pedagogische capaciteiten van meester Van Berkel, wandplaten met theepluksters op Java en de geneugten van een Hoorns zwembad waar ene Woelers toezicht hield en de vissen tussen je benen doorzwommen.

### Precisie

De heer Roodzant wees ons met de hem eigen precisie op enkele onjuistheden in de tekst van ons blad. *Vellenploters* (blz 70, het gedeelte over de Kinderbond) zou moeten zijn *vellenbloters*. Hoewel ik weet, dat vellenbloters ook een gebruikte vorm is, geeft de 12e druk van Van Dale vellenploters. Ik bied mijn verontschuldiging aan voor het weglaten door de drukker van de verklaring van noot 1 in dit stukje. Daarin stond, dat een vellenploter iemand is die de huiden van geslachte schapen van de wol ontdoet. Verder nog wat rechtzettingen in het gedeelte over *heren bij de kapper* (blz. 68). *Andrae* ligt meer voor de hand dan *Andrea*, maar ik kreeg de naam op zonder e. Een goed lezer kan inderdaad uit de woorden *gebroeders Rupert en zwager Kees Aben (meubelzaak Kleine Noord)* opmaken, dat Aben een zwager was van de broers Rupert - ik moet mijn brieven beter lezen - maar Aben blijft in de door mij ontvangen

tekst een handelaar in meubels. De ballenkoning Schneiders - mijn informant gaf Schneider - had deze bijnaam, omdat hij o.a. handelde in snoepballetjes. Piet Schoenmaker van de Witte Engel kreeg door een tikfout een smederij op het Breed. Er stond *Piet Schoenmaker v/d Witte Engel; Henk Heezen, de smederij* enz. *Johan Frederiks* werd *Joop Freriks* doordat ik ook hier weer kritiekloos mijn bron navolgde. Op blz. 72 staat in de tekst bij foto 2 abusievelijk *Frits van de Werff* in plaats van *Frits van der Werff* zoals het zou moeten zijn. Wij buigen ons hoofd in deemoed.

### Kleuters en nog wat

De heer Jelle de Vries ten slotte stuurde mij nog enkele namen van kinderen en een onderwijzeres op de groepsfoto van de christelijke kleuterschool in de Peperstraat. Juffrouw Vogelaar rechts kenden we reeds. De jongen voor de kleuterleidster rechts is Frits Soorsma, zoon van een smid die op de hoek van het West en de Kleine Havensteeg woonde.<sup>2</sup> In de tuin van de smid stond een vat met carbid waar in die weinig milieu bewuste tijd druk mee gespeeld werd. Dan wordt de naam bevestigd van het derde kind van links op de middelste rij, Tonnie van Dijk. Die woonde aan de oostzijde van de Kuil in een van de huizen die in de late zestiger jaren plaats moesten maken voor bejaardenwoningen. De briefschrijver zit zelf als vierde van links op de foto op de voorste rij. Twee plaatsen méér naar rechts zit Welmoed Broers, het meisje dat haar rok over de knieën trekt, dochter van de doopsgezinde predikant, wonend op de Ramen in de pastorie op nr. 29. Het was de grote liefde van de heer De Vries tijdens zijn lagere schooltijd.

Het spijt me, dat ik ook hier niet uitgebreider op de interessante brief van hem kan ingaan. Hij is een zoon van de gereformeerde bakker Klaas de Vries destijds wonend in het pand Kuil 32, nu eigendom van Hendrick de Keyser. De oude De Vries was leraar aan de ambachtsschool en heeft ook nog een belangrijke rol tijdens de oorlog in het verzet gespeeld. De zoon was de vierde van zeven kinderen. Hij is in 1975 uit Hoorn vertrokken, waar hij nog gewoon heeft in wat hij ziet als het eerste flatgebouw, in de Liornestraat. Gelukkig is er veel gebleven, maar de geuren van de gerookte paling op het Visserseiland en van gekookte aardappelen voor het veevoer zijn voorgoed verdwenen. De binnenstad is te druk, zij is te klein voor die 50 of 60.000 mensen die tegenwoordig de nieuwbouw bevolken.

### HBS-klasje

De nieuwe foto's die ik ontving van de heer Van de Koele en van mevrouw Storm-Stumpel moet ik tot mijn spijt voor een volgnummer bewaren. Ik heb zo veel oud materiaal in portefeuille, dat ik dat eerst moet behandelen.

Als eerste een schoolfoto van de eerste klas van de HBS in Hoorn uit 1946 die de heer Houtman van de Draafsingel me al in november van het vorig jaar toestuurde. De foto is goed te dateren door de kleding. Bij de meisjes waren pofmouwen in de mode en de jongens droegen windjacks geïnspireerd op de Engels/Amerikaanse legerkleding. Als je geluk had, kreeg je zo'n afgedankte battle-dress van een militair die weer terug ging naar de States. Kleding was overigens schaars en je trok aan wat je kon krijgen. De figuur geheel rechts is daarvoor het bewijs. Hij combineert zo'n uniformjasje met een ouderwetse plus-four, in de wandeling HBS-luier genoemd. De jongen links voor ziet er met zijn coltrui en zijn en brosse geknipte haren zeer modieus uit. Het niet dragen van een das was zeer revolutionair en het was



1. 1e klas Hoornse HBS in 1946.

voor sommige directeuren een reden je van school te sturen.

Bekend zijn de eerste jongen links, achterste rij: Kees Houtman, later directeur School- en kindertuinen te Arnhem (1934-1984). De vierde van links op de achterste rij is een jongen Dragt, later tandarts geworden. De eerste leerling links op de tweede rij is Jan Gras, later hoofd van een basisschool. Van U graag de andere namen.

### HBS-ers en katholieke kleuters

Met de tweede foto, van de heer Osinga sr, blijven we nog even bij de eerste klas van de HBS, maar nu in 1927. Deze foto heb ik ook gekozen om de entourage, want alle namen zijn bekend. Typisch een tekenlokaal van toen met de losse planken waarvan het onderdeind op je bovenbenen rustte. Potloden en ander tekenmateriaal rolden er altijd af. Doordat de banken naar achter toe opliepen moest de leraar tegen de klas opkijken, waardoor bij mensen met ordeproblemen de zaak nogal eens uit de hand liep. Kerkmeijer die hier tekenleraar was, lijkt me daarvan geen last te hebben gehad. Op de foto zijn te zien: 1e rij v.l.n.r. Manus Groot, ene Bokma, Piet Bijlsma, Bettie de Boer, Alie Singer, Ma Bakker. 2e rij: Henk Kollis, Jo Lange, Louis Offerhaus, Jan Osinga,

Piet Peereboom. 3e rij: Willem Zilver, Jo Heerdt, de heer Kerkmeijer in klassieke houding, Leendert Verbeek, Henk Jan Kollis. Ik houdt me aanbevolen voor nog wat bijkomende informatie.

De derde foto, ontvangen van de heer Ad Evers, is ook weer een schoolfoto en gemaakt in dezelfde tijd - het schooljaar 1925-1926 - maar tussen deze en de vorige bestaat een wereld van verschil. Katholiek kleuteronderwijs in de twintiger jaren. De kleintjes werden geleid door een religieuze, in dit geval zuster Theothyma, die achter in de klas staat met haar assistente Corry Bijman. Gaslampen en links achter een kast waarop een Christusbeeld en een paar kaarsen. De klas ziet er voor die tijd modern uit met veel glas. De kinderen met vier tot vijf op een lange bank achter een lange tafel. Deze tweeklassige school had zijn ingang aan het Nieuwe Noord. We weten de namen van de volgende kleuters:

Links: 1e bank: 1 Greetje Hoek, 2 meisje Van Baar, 4 Corry Mels. 2e bank: 1 meisje Hubers. 4e bank: 1 jongen Knol, 2 Sjaak Jonk, 3 Simon Verberne, met krullen (die ik op het origineel niet kan onderscheiden). Staande achteraan: 2 Dries Selie, 3 Jan Hendriks.



2. Tekenklas HBS met Kerkmeyer in 1927

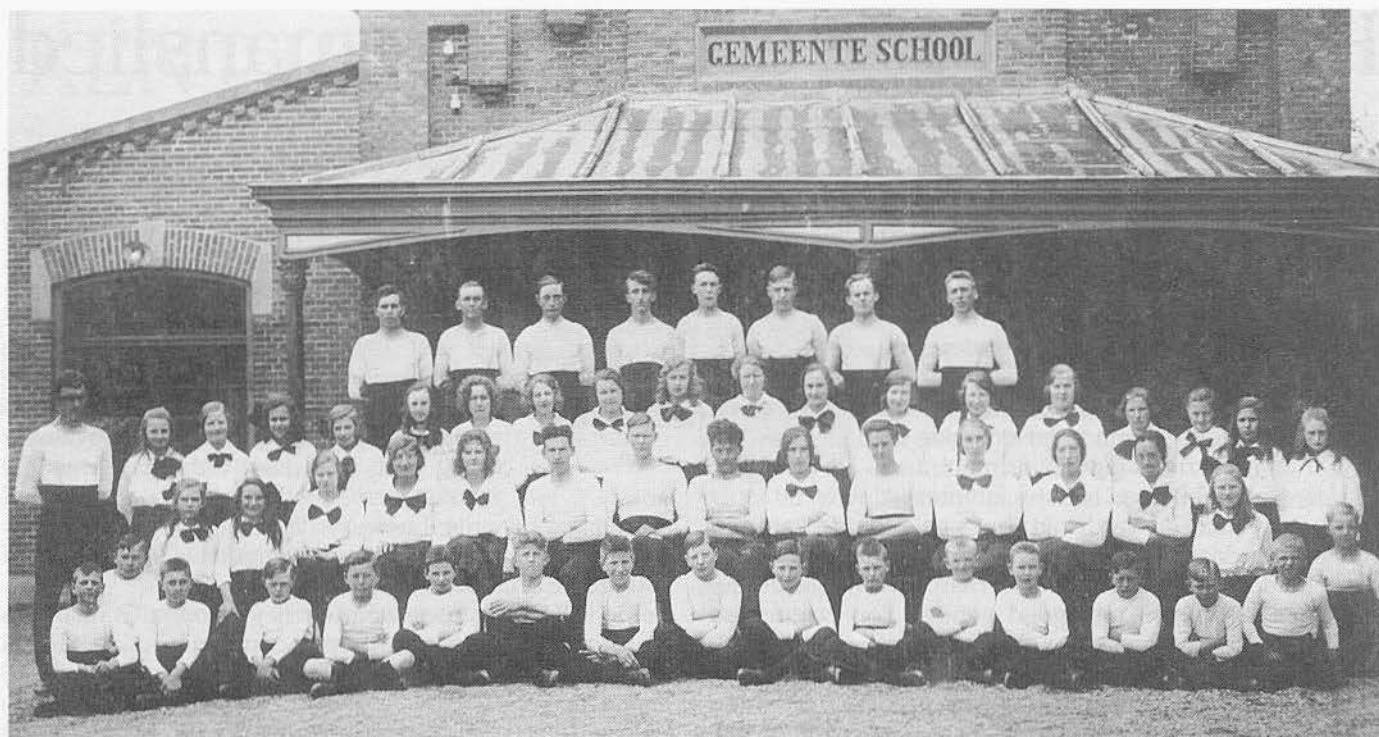
Rechts: 1e bank: 1 meisje Eeken, 2 meisje Eeken, 3 meisje Punt. 4e bank: 1 Dick van Kleef. 7e bank: 1 Frans Degeling. Staande achteraan: 3 Jan Peerdeman. Graag een paar namen van de overigen.

### Gymnasten en een oude winkel

Van mevrouw Tiny Schneiders kreeg ik een groepsfoto die helemaal een raadsel is. Een gymnastiekclub voor een gebouw dat zich door een gevelsteen laat kennen

3. Katholieke kleuterklas in 1925/1926.





4. Onbekende gymnastiekvereniging.

als een gemeente-school. We hebben geen enkele naam en weten ook niet welke turnvereniging zich hier in dergelijk zwart-wit kostuum op de kiek heeft laten zetten. Mogelijk is de opname niet eens in Hoorn gemaakt. Maar dan wel in de omgeving want een opschrift op de achterzijde van deze foto in briefkaartvorm vermeld, dat deze het produkt is van SCHEPEL Gr Noord 40 Hoorn. Schepel had van ca. 1920 tot 1928 een atelier op het genoemde adres.<sup>3</sup> Waarmee dit plaatje direct gedateerd is. Graag van onze lezers enige informatie over het wie, wat en waar van deze turners.

Als laatste tonen we een afbeelding van het pand Turfhaven Gedempte Turfhaven 8 met zijn bewoners. Deze foto werd door mevrouw Vis-Entius aan de vereniging geschonken. Onze hartelijke dank hiervoor. De geschiedenis van dit huis werd al eerder in ons blad besproken.<sup>4</sup> Het huis was van 1817 tot ca 1925 (mede) in handen van de leden van de familie Venverloo, die er een koperslagerij had. Op de foto zien we in de deuropening Albertus Venverloo en Johannes Venverloo, ooms en Albertus W.S. Venverloo, grootvader van de schenker. Graag van onze lezers de namen van de drie dames die uit het bovenraam hangen en ongetwijfeld ook leden van de familie Venverloo. Het origineel van deze foto zal ongeveer rond de eeuwwisseling gemaakt zijn.

#### Noten

1. Zie artikel Lansdaal, Jan Ligthart "duikt" via oudste zwembad in Hoorns verleden. *Oud Hoorn* (16e jrg.) 23-25.
2. Volgens Hoorn, huizen, straten, mensen, woonde de smid Soorma niet op de hoek van de Kleine Havensteeg en het West maar had hij zijn werkplaats in het hoge huis met de zon in de gevel (nr 62) en woonde hij waarschijnlijk op nr 64.
3. *Oud Hoorn* (11e jrg.) 42.
4. Petra van Diemen, Een mooie winkelpui ging verloren aan Turfhaven 8. *Oud Hoorn* (15e jrg.) 22-24.

5. De zaak van familie Venverloo.



# Het 17e en 18e eeuwse zeemanslied

door Ben van Tartwijk

De beginregels van een bekend Nederlands maritiem lied. Minder bekend is dat er op dat thema veel meer liederen zijn. En niet alleen in Nederland, doch ook bij de Engelsen komt dit thema onder precies dezelfde condities voor.

Bij het ons bekende lied loopt het uit op een trouwerij, en is een ieder gelukkig en blij. In mijn verzameling bevindt zich ook een lied waarbij het meisje jammerlijk overboord slaat en verdrinkt; haar geliefde de kapitein steekt zich daarop in z'n beste kloffie en springt er uit puur liefdesverdriet maar achteraan. Het moge duidelijk zijn dat ook hij niet goed genoeg kon zwemmen. Ach ja, het kan verkeren.

Dan zijn er ook een aantal liederen die handelen over een vroegtijdige ontmaskering van de zich als man voordoende vrouw. Vaak dan in een vroeg stadium b.v. reeds op de rede van Texel. Overigens wordt in één van deze liederen door de overige bemanning te kennen gegeven, dat zij er geen bezwaar tegen zouden hebben wanneer 50% van de bemanning uit dat soort matrozen zou bestaan. Ja, dat mochten ze wel willen.

Toch rijst de vraag, wat bezielde deze vrouwen? Waarom aanmonsteren op een schip bij een baas die bepaald niet als geweldig royaal en soepel bekend stond. Waarom heel bewust tal van gevaren willen trotseren. Gevaren die zondermeer aan eenieder bekend waren.

Was het de zucht naar avontuur, of het volgen van een geliefde. Waren het misschien van die manwijven, wat

**Daar was laatst  
een meisje loos,  
die wilde varen  
als lichtmatroos**

dat dan ook moge zijn? Was het aan de wal zo slecht, waren de mogelijkheden echt uitgeput en bleef er niets anders over dan te tekenen bij de VOC? Ik weet het niet. Over dit onderwerp zijn al een aantal artikelen verschenen. Doch niet één geeft een duidelijk sluitend antwoord. En waarom ook? Een onopgeloste vraag geeft toch juist dat stukje mystiek waarbij eenieder het zijne mag invullen

tot dat het tegendeel bewezen is.

Dat het gegeven tenminste enige malen is voorgekomen getuige de archieven van de VOC.

Het is zelfs zo dat een van de ra's vernoemd is naar een loos meisje. Die ra is nl. vernoemd naar Grietje van Dyck en werd dan ookwel de Grietjes ra genoemd. Zij rustte in vrede.

Het aardigste meisjeloos liedje wat mij bekend is, gaat er dan ook over hoe zo'n dame het voor elkaar kreeg de schone schijn op te houden een man te zijn.

Laten we het navolgende lied maar aan Grietje opdragen. Immers zij, als aardsmoeder van alle varende vrouwen, is het geweest die ons met dit aardige thema heeft opgezaald.

Dit lied zou gezongen moeten worden op de melodie genaamd "Santippe". Helaas zelfs in het Nederlands volksliederen archief hebben we deze melodie nog niet kunnen achterhalen. Maar wie weet wat de toekomst nog brengt. Hoop doet immers leven.

Bron: Dr. D.F. Scheurleer Van Varen en van Vechten deel 3  
Hij had het liedje van een vliegend blaadje

## EEN NIEUW LIET OP EEN VROUWE MATROOS 1785

stem: Santippe

*Vrinden kom luystert na dit Liet,  
Wat 'er in kort weer is geschiet,  
Van een meisie van 20 jaren,  
Die gezint was om te gaen paren,  
Om dat haar Liefje was kapityn  
Zo wou ze een matroosie zyn.*

*Het was in de stad van Amsterdam,  
Daer zy by een Zielverkoper kwam,  
Daer nam zy dienst voor zeeven jaren,  
En zy vreesde geen gevaren,  
Om te gaen klimmen al in de mast,  
Te maken de zyle met touwetjes vast.*

*Zy ging met haar Kist na Boort  
Zo als een goed matroos behoort,  
En zy waren in zee gaen varen,  
Eenige mylen op de Baeren;  
Toe heeft haar het weer verrast,  
Dat zy moest klimmen al in de mast.*

*Maar doe 't Matroosje was aen boort,  
Wie heeft raarder klugt gehoort,*

*Dit lied moet ik te kennen geeven,  
Wat dit Meisje heeft bedreeven,  
Zy piste door een Hoorn ras,  
Net of het een Jongman was.*

*Maer door het stormen en kwaet weer  
Zo gingen de zylen al heen en weer  
En toen was zy in gevaeren,  
Want zy kan het niet meer klaren  
En zy trapt op het kardeel.  
Dat zy viel van boven neer.*

*Aenstonds sprak de Kapityn  
Als dat zy moest gespriegelt zyn,  
Zy wierd gebonden al aan de mast,  
Zy maakte haar hande en voete vast,  
En toen moest zy blyven staan,  
Tot de kartier-meester haar zou slaen.*

*Aenstonds riep zy heer Kapityn,  
Mogt ik u spreke een woort alleyn,  
Zy zy manheer en sla my niet,  
Want ik ben u liefje gelijk gy ziet,*

*Aenstonds wierd zy los gedaan,  
En met een kussie heeft hyhaer ontfaan.*

*Ik zeg u dogters aan de trand,  
Heb je geen zin hier te land,  
Maer wilt nae Oostindie vaeren,  
Voor matroos Al, door de baeren,  
Of heb je gedient by moeder myn,  
Dan krygt nog wel een Capityn.*

*Oorlof mysies wie gy zyt,  
Die van een jonkmaan wort gevryt,  
Wort een Matroosie of een Soldaet,  
Dat gy uw Liefje tog nooyt en verlaet,  
Want eer het Scheepje was aen de wal,  
Zo was 'er een Jong Matroosie al.*

*Ik zing u Meisjes tot besluyt,  
Nu schei ik er met het digten uit,  
Kunt gy hier geen vryer krygen,  
Voor de rest zal ik 't zuyygen,  
Ik kreeg van de kapitein op 't schip,  
Lekker wat in myn Vogel Knip.*

# KENT U HOORN OOK ZO?

door Femke Uiterwijk

De vaste deelnemers aan deze prijsvraag zullen wel ver-  
rast zijn hun vertrouwde rubriek op deze bladzijde te-  
rug te vinden. De vorige KENT U HOORN OOK ZO in het  
kwartaalblad van 15 maart jl. is nog door Bas Baltus ge-  
schreven en van foto's voorzien. Vlak daarna heeft die  
vreselijke ziekte waar Bas al tweeënhalp jaar aan leed  
toegeslagen en op 28 april is hij overleden. Ik, zijn  
vrouw, probeer door te gaan. Dat is niet altijd gemakke-  
lijk, dat kunt u zich voorstellen.

Ik ben van plan de rubriek voort te zetten. Met af en toe  
wat steun van onze hoffotograaf en penningmeester  
Pim van der Waal moet dat toch lukken!

Acht oplossingen vielen bij ons op de deurmat en één  
brief heb ik van Herman Lansdaal gekregen.

De heer en mevrouw De Wolff hadden hun oplossingen  
naar hem gestuurd met het verzoek: 'het als een eerbe-  
toon aan Bas te beschouwen, die ons steeds weer wist  
te boeien met zijn rubriek KENT U HOORN OOK ZO en  
ons deed uitzien naar de verschijning van OUD  
HOORN'. Dezelfde mijnheer en mevrouw De Wolff heb-  
ben de vorige keer de boekenbon gewonnen, maar ik  
denk dat ze die door de loop der gebeurtenissen niet  
gekregen hebben. Ik hoop, dat ze mij daarover even bel-  
len of schrijven.

Als ik de oplossingen zo doorlees, lijkt het mij dat de  
opgaven niet zo moeilijk zijn geweest. Rik Singer heeft  
alle antwoorden in een één uur durende warme fiets-  
tocht gevonden. Waarvan akte.

## De oplossingen:

Zie foto's kwartaalblad 15 maart j.l.:

### Foto 1:

Inzender J. Groot moest wel even zoeken naar deze  
mooie deur, omdat er zoveel fraaie deuren in Hoorn te  
vinden zijn. Maar hij heeft hem toch gevonden: Nieu-  
wendam 25. Rik Singer meldt nog dat in *Hoorn, huizen,  
straten, mensen* de bij deze deur behorende woning een  
eenvoudig 19e eeuwse monument wordt genoemd. Me-  
vrouw J. Waard-Jansen geeft nog als aardige informatie  
dat in de twintiger jaren op dit adres de Hoornse musi-  
cus Gerard Boedijn met zijn gezin heeft gewoond. In  
ons kwartaalblad van 15 december 1993 heeft onze  
hoofdredakteur uitvoerig over deze veelzijdige Hori-  
nees geschreven.

### Foto 2:

De heer J. Homan schrijft: 'Dit is een van de pompen in  
het Claes Stapelhofje. Het is jammer dat deze waterge-  
vers eigenlijk nog maar op heel weinig plaatsen in ge-  
bruik zijn. Zelf heb ik er in mijn huis wel één, welke ook  
nog geregeld gebruikt wordt.' Dat is natuurlijk erg aar-  
dig. Alleen moet je wel over spierkracht en behendig-  
heid beschikken om met een pomp om te kunnen gaan.

### Foto 3:

De heer De Rooy vermeldt dat dit minihuisje vroeger  
een aparte woning was met een pannendak, maar dat  
het nu samengevoegd is met het ernaast gelegen pand  
op de hoek van de Muntstraat.

Rik Singer heeft in HHSM gevonden, dat hier in 1912

A. v.d. Rol, arbeider, woonde. 'De straattekening uit  
1940 geeft aan, dat in die tijd twee zeventiende eeuwse  
huisjes onder één dak stonden.'

Ik heb de betreffende geveltekening in HHSM ook nog  
even bekeken, maar een pannendak kan ik daarop niet  
ontdekken.

Wellicht was dat er in het de twintiger jaren wel. Hoe-  
wel er twee deuren zijn getekend, wordt het pandje be-  
schreven als één huisje, nr. 27.

Van dat zeventiende-eeuwse is nog maar heel weinig  
over zo te zien.

### Foto 4:

Wie weet er meer over de molensteen te vertellen? Ja,  
niemand eigenlijk. Iedere inzender heeft wel de goede  
oplossing gevonden: de steen ligt op de hoek van de  
Gedempte Appelhaven en Korenmarkt 15. Maar daarmee  
houdt het op. Rik Singer weet nog te vertellen, dat  
in het pand Korenmarkt 15 de Stichting Vluchtelingen-  
werk West-Friesland haar kantoor heeft en zo gaat Rik  
verder," in 1964 woonde hier de heer P.J. Stadhouders.  
Hij was het eerste hoofd van de Rijkstuinbouwvoorlich-  
tingsdienst (een prachtig woord voor wie van scabbel-  
len houdt F.U.) en mijn vader werkte ook bij deze afde-  
ling.

Persoonlijk denk ik dat die steen daar geplaatst is, om-  
dat een molensteen wel past bij een korenmarkt.

### Foto 5:

Het stukje Middeleeuwse beeldhouwkunst bevindt zich  
inderdaad aan de Hoofdtoren (boven het ijsloket, zoals  
de familie Lampe schrijft). Inzender J. Groot vond dit  
onderdeel maar moeilijk te vinden en dat kan ik mij  
voorstellen. Op de foto is maar een klein gedeelte van  
het geheel zichtbaar. Onder ziet u het begin van een  
met gotische letters afgebeelde bijbelse tekst. Waar nu  
een ijsloket is, was in de zeventiende eeuw een poortje.  
Dat poortje vormde toen de ingang naar het Houten  
Hoofd. De sluis was toen ook vlak naast de steiger, op  
de plek van de drie jongens van Bontekoe. Op een schil-  
derij van Jan Abrahamsz Beerstraten (1622-1666), geti-  
teld: 'De stadspoort van Hoorn' is heel goed te zien hoe  
de toegang tot het Houten Hoofd toen geregeld was.  
Jammer genoeg hangt het betreffende schilderij in de  
Kunsthalle in Hamburg.

De tekst boven het poortje luidt:

GAET IN DOER DIE ENGHE POORT/MATH. VII.VS XIII  
GHEEF DE KEYSER WAT HE TOEBEHOORT EN GHEEFT  
GOD WAT GOD TOEBEHOORT/LUCAS XX ANNO DO  
IXVC XXXIII.

En nu wordt het een beetje moeilijk, want volgens mijn  
bescheiden mening zijn de dieren boven de letters niet  
mythologisch! Het zijn de twee liggende leeuwen van  
het wapen van West-Friesland. Een aantal van u is door  
de teksten bij de betreffende foto op het verkeerde  
been gezet en heeft als antwoord ingeleverd: het zijn  
griffioenen. Griffioenen zijn inderdaad fabeldieren, die  
op wapenborden voorkomen. Ook in Hoorn. U kunt ze  
zien boven in de gevel van Koepoortsweg nr. 73.

Maar griffioenen staan altijd rechtop, op hun achterpo-  
ten. Ze zijn verder samengesteld uit het bovenlijf en po-

ten van een adelaar, de oren van een paard, het onderlichaam en achterpoten van een leeuw en ze dragen vleugels. De heren M.C. Mes, J. Homan en R. Singer hebben dat heel goed aangegeven.

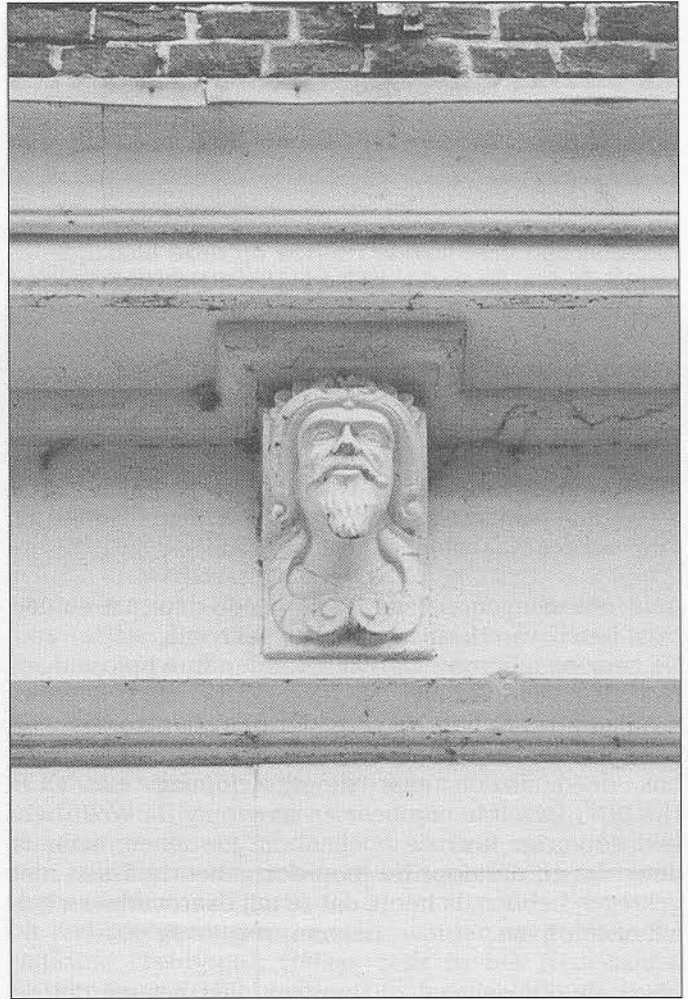
Goede oplossingen kwamen binnen van: mevr. J. Waard-Jansen, mevr. M.C. Mes, Chris en Vera Hellingman, Ciel en Gerard Lampe, J. Homan, Rik Singer, De Rooy en Arnold en Tine de Wolff.

En dan nu de prijswinnaars. In het verleden schreef Bas dan dat Vrouwe Fortuna het lot had laten vallen op en dan volgde een naam. Maar die Vrouwe Fortuna was ik altijd. Want Bas riep dan naar mij: 'Kies eens een getal onder de tien!' (al naar gelang het aantal inzendingen) en dan riep ik een getal terug en dat hoorde dan bij een brief. Maar nu, wat zal ik doen? Ik heb de negen brieven over de grond verspreid en pak er met dichte ogen een uit (u moet mij maar vertrouwen): mevrouw J. Waard-Jansen heb ik opgepakt. Wat een bof, ze woont hier vlakbij.

Dan volgen nu de nieuwe opgaven. Ik hoop, dat u mij niet in de steek laat en dat er veel oplossingen worden ingestuurd.

**De nieuwe opgaven zijn foto's van kopjes, als versiering aangebracht op gevels.**

*Foto 1: Een soort monstertje, dat z'n tong uitsteekt.*



*Foto 2: Dit plaatje stelt meer een ridderkopje voor.*

Aan welke gevels kunt u deze leuke beeldhouwwerkjes vinden?

**Uw oplossingen graag voor 1 november naar F. Baltus-Uiterwijk, Grote Oost 98-100, 1621 BZ Hoorn. U kunt een boekenbon winnen van vijftwintig gulden. Ik denk niet dat er veel commentaar gegeven kan worden bij deze opgaven, maar als er een inzend(st)er is die er iets bij wil schrijven: graag!**





Foto 3: Ik denk dat het een meisjeskopje is met wat steenkrullen aan de onderkant.



Foto 4: Voor de verandering een paardekopje.

Foto 5: Een middeleeuwse heer heeft zich in steen laten vereeuwigen met snor, krullenkop en kanten kraag.



# Vereniging Open Monumenten van start

door A.G.F. van Weel

Op donderdag 11 augustus 1994 is in Kasteel Duivenvoorde te Voorschoten de oprichting van de **Vereniging Open Monumenten** bekend gemaakt. Deze vereniging wil een grote ledenorganisatie worden die het behoud van het Nederlands cultureel erfgoed voorstaat. De verwachting is dat de vereniging binnen vijf jaar 350.000 leden zal hebben.

Doel van deze nationale vereniging is onder meer om het publieke draagvlak voor de monumentenzorg te verbreden en om de toegankelijkheid van monumenten te bevorderen. Zij zal met eigenaren overleggen over de

mogelijkheden van openstelling. De leden krijgen speciale faciliteiten: korting op de toegang, gratis toegang of exclusieve openstelling. Veel monumenten zijn doorgaans niet of moeilijk toegankelijk. Tijdens of vlak na een restauratie ligt dat vaak anders. Dat gegeven wordt gebruikt en vanaf november 1994 start de vereniging met het project **Restauratie van de Maand**.

Een andere activiteit van de nieuwe nationale vereniging is het opzetten van een keten van z.g. "Erfgoedwinkels". Het idee hiervoor is afkomstig uit Engeland en Schotland waar 'The National Trust' met zijn ruim twee

## "Restauratie van de Maand" in Hoorn op 5 en 6 november a.s.

De stad Hoorn valt de eer te beurt om als eerste stad in ons land het project "Restauratie van de Maand" aan te mogen bieden. Op zaterdag 5 november en zondag 6 november 1994 zullen de pas gerestaureerde monumenten:

- Huiszitten-Weeshuis: toekomstig onderkomen van de Verenigde Spaarbank
  - Kazernegebouw: ingericht met appartementen
  - Lutherse Kerk: over de openstelling op zondag wordt nog overlegd
  - St. Jansgasthuis of Boterhal
- opengesteld zijn voor de volgende groepen deelnemers:

1. Leden van de vereniging Open Monumenten: zij krijgen toegang op vertoon van hun lidmaatschapskaart.
2. Leden van Oud Hoorn: zij kunnen deelnemen door het tonen van het laatste kwartaalblad.
3. Niet-leden die een vrijkaartje hebben gekregen van de meewerkende instanties.
4. Niet-leden die een toegangkaartje hebben gekocht voor f 5.-

Waar mogelijk zal een rondleiding worden verzorgd met uitleg over de (bouw)historie en de restauratiegeschiedenis.

Het project zal zaterdagmorgen om 10.30 uur officieel van start gaan met een bijeenkomst in de Noorderkerk. De afsluiting vindt plaats op zondagmiddag om 16.00 uur in de Oosterkerk met een klein concert. Ook hierbij zijn de deelnemende leden van de vereniging Oud Hoorn van harte welkom.

Vertegenwoordigers van de gemeente Hoorn, de VVV, het Westfries Museum, de vereniging Oud Hoorn, de VSB, de Lutherse Kerk, de Kunstenaarsvereniging en garage Leeuw voeren sinds juni geregeld overleg met vertegenwoordigers van de vereniging Open Monumenten voor een goed verloop van het weekend. In de pers zal in oktober een meer uitgebreid programma worden gepubliceerd. Houdt de berichtgeving dus in de gaten.



*Van 1685 tot 1795 was dit het Huysittene Armen Weeshuys, waarna het in gebruik werd genomen als kazerne. In 1922 verliet het garnizoen Hoorn. Drie jaar later werd het tot garagebedrijf verbouwd. Nu wordt het exterieur zoveel mogelijk in oorspronkelijke stijl teruggebracht.*

miljoen leden dit soort winkels, meestal gekoppeld aan een horecafaciliteit, exploiteert. Het assortiment bestaat uit cadeautjes en gebruiksartikelen met een nationale dan wel lokale historische herkenningswaarde. De opbrengsten komen ten goede aan de instandhouding van het cultuurgood. De inschakeling van vrijwilligers vormt een vast onderdeel van de formule.

Begin september gaan de eerste drie erfgoedwinkels van start. De bedoeling is dat er op den duur enige tientallen in het hele land zullen ontstaan.

In dit kader is een andere activiteit ontwikkeld: 's Lands Schatkist. Deze kist is bedoeld voor bestaande historische lokaties waar nu al veel bezoekers komen. In de geopende kist treft men een keur van artikelen aan, die via de VOM worden aangeleverd en die uiteraard kunnen worden aangevuld met lokale en regionale artikelen. De kist wordt op aanvraag in bruikleen verstrekt aan beheerders van kerken, buitenplaatsen, molens e.d.

Monumenten-Nederland is de afgelopen decennia te lang optimistisch gebleven over het resultaat van tot dusver geleverde restauratie-inspanningen. Ongeveer 10 jaar geleden werd de primaire taak in de monumentenzorg van het Rijk overgeheveld naar de gemeenten terwijl bijna gelijktijdig de restauratiebudgetten verontwaardigd terugliepen. In Hoorn hebben de gemeente en de Stichting Stadsherstel de gaten nog aardig weten te dichten maar nu raakt ook bij die instanties de trekkracht eruit. De net opgerichte Vereniging Open Monumenten is mede opgericht om grotere geldstromen via nationale emissies naar het beheer en het behoud van de (ook jongere) monumenten te sluizen.

Op 11 augustus is ook het startsein gegeven voor de ledenwerfcampagne waarvoor in het hele land publieksfolders zullen worden verspreid via de VVV's, de ANWB-kantoren en de postkantoren.

Het lidmaatschap van de vereniging kost normaal

f 37,50 maar leden van historische verenigingen, zoals Oud Hoorn, betalen slechts f 27,50. Hiervoor ontvangen de leden het tweemaandelijks kleurrijke tijdschrift "Open Monumenten", krijgen ze gratis toegang of korting bij speciale openstellingen van monumenten, korting op artikelen en informatie over erfgoedwinkels. Daarnaast ontvangen alle nieuwe leden een welkomstgeschenk in de vorm van een set van zes prentbriefkaarten, waaronder een fraaie kleurenafbakening van het, Westfries Museum.

#### Hoe wordt u lid ?

U wordt als lid van de vereniging Oud Hoorn in de gelegenheid gesteld om met f 10,- korting lid te worden van de vereniging Open Monumenten.

U draagt immers al bij aan het monumentenbehoud in ons land en het is niet de bedoeling dat u van Oud Hoorn overstapt naar de Open Monumenten. Voorwaarde om gebruik te maken van deze kortingsregeling is dat u zich opgeeft via de vereniging Oud Hoorn. Maak daarvoor gebruik van het lichtblauwe aanmeldingsformulier dat bij dit kwartaalblad is gevoegd en stuur het aanmeldingsstrookje op naar het daarop aangegeven adres van Oud Hoorn. Betaal nog niet. Wij zorgen ervoor dat uw aanmelding terecht komt bij de Vereniging Open Monumenten. Voor de rest bemoeit Oud Hoorn zich niet met de relatie tussen u en de vereniging Open Monumenten. U krijgt van deze vereniging de acceptgirokaart voor de contributie, uw lidmaatschapskaart, het welkomstgeschenk, het tijdschrift e.d. toegezonden.

# Hoe Hoorn veranderde

door Femke Uiterwijk

## Kleine Oost

Deze foto dateert van ongeveer 1920. In het pandje links met de pakhuisdeurtjes boven was toen een winkel gevestigd. Aan het uithangbord te zien was het een sigarenzaak. Het huis ernaast, nummer 5, bevatte toen al een café. Pas in 1954 werd ook het pand nummer 7 erbij getrokken. Samen vormen ze al weer heel wat jaren café-restaurant-hotel "De Magneet".

Rechts hebben tot 1971 deze lage huisjes gestaan. Ze waren toen al geruime tijd onbewoonbaar verklaard. Pas nadat er brand in deze leegstaande pandjes was uitgebroken, heeft de gemeente ze laten slopen. In 1979 heeft de WBV Hoorn er zeven nieuwe woningen neergezet.



## Oude Doelenkade

Tot de laatste oorlog was het mogelijk, in ieder geval tijdens de zomermaanden, dagelijks met de boot van Hoorn naar Amsterdam te varen en weer terug. 's Morgens om zeven uur was het vertrek uit Hoorn en 's avonds om negen uur was men weer terug. De reis duurde ongeveer vier uur en een retour kostte 60 cent. 's Winters voeren de boten om de dag. De dienst werd door twee stoomboten onderhouden: "De Vereniging" en "Mr. W.K. Baron van Dedem". Op deze foto is de boot versierd met vlaggetjes en er zijn veel mensen aan boord. Misschien is de foto genomen in 1907; toen maakte een delegatie van de Vredesconferentie die dat jaar in Den Haag gehouden werd een tocht met Koningin Wilhelmina aan boord.



## Oude Doelenkade

De kaart is afgestempeld op 1925. We kijken hier vanaf de Ottobrug naar de Jugendstilhuizen aan de Doelenkade en de achterkant van de oude huisjes aan de Gedepte Appelhaven. Op het onbebouwde terrein naast de Jugendstilhuizen werden later nog schuren neergezet en in de beginjaren tachtig zijn de herenhuisen gebouwd, die er nu nog staan.

Van pleziervaartuigen is zo te zien nog geen sprake. Er liggen vracht- en vissersschepen langs de kade. Ook het water staat hoog tegen de kademuur. Eb en vloed hadden nog vrij spel in de haven; De Afsluitdijk werd pas in 1932 aangelegd.

